

SAİT MOLLA'NIN NİCE'TE YAYIMLADIĞI RİSALE VE TAHLİLİ

Doç. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Sait Molla'nın 1923 yılı sonunda yayımlamış olduğu risaleyi ortaya çıkarmak ve tahlil etmektir. Türk Kurtuluş Savaşı sırasında bu harekete etkin muhâlefetiyle tanınan Sait Molla, Mudanya Mütarekesi öncesinde Türkiye'den kaçmış ve Romanya'ya gitmiştir. Romanya'dan sınır dışı edilince Fransa'ya gitmiş ve orada "Muhâliflere Hitabım" adlı bir risale yazmıştır. Risalede Sait Molla İttihat ve Terakki Fırkası ile ittihatçılığa ve ittihatçılara karşı oluşunun nedenlerini; Ankara Hükûmetini, bu hükûmetin yaptıklarını, Lozan Antlaşması ve İngiltere ile Fransa hakkındaki düşüncelerini açıklamakta ve Tevhid-i Efkâr gazetesinde aleyhinde yazılanlara cevap vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sait Molla, Ankara Hükûmeti, İttihat ve Terakki, Tevhid-i Efkâr gazetesi, Muhâlifler

THE PAMPHLET WHICH WAS WRITTEN SAİT MOLLA IN 1923 AND ITS ANALYSE

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal and analyse a pamphlet which was written and distributed by Sait Molla in 1923, in Nice. Sait Molla was an opponent of the Turkish War of Independence. Therefore when the Turkish War of Independence ended with Turkish victory, he went to Romania. There were another opponents of the war like him, in Romania. One of them was Mehmet Ali Bey, the former Interior Minister of the Ottoman State. They argued and Said Molla was deported by Romanian Government. Later, he went to Nice, in France and wrote a pamphlet about the other opponents of the war, Tevhid-i Efkâr newspaper and Ankara Government.

Key Words: Said Molla, The opponents of Turkish War of Independence, Tevhid-i Efkâr newspaper, Ankara Government, İttihat ve Terakki (Union and Progressive Party)

* Lefke Avrupa Üniversitesi Tarih Bölümü, Gemikonağı-Lefke/KKTC

Giriş

Sait Molla, Mütareke Dönemi'nde (1918-1922) Türk Millî Mücadelesi'ne muhâlefeti ve İngiliz taraftarlığıyla öne çıkan ve Atatürk'ün Nutuk adlı eserinde üzerinde önemle durulan şahsiyetlerden biridir. Bununla birlikte bugüne kadar Sait Molla'nın gerek hayatı ve gerekse fikirlerini ayrıntılı olarak ele alan bir biyografik çalışma henüz yapılmamıştır. Gerçi "**Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi**"¹ adlı bir Yüksek Lisans Tezi vardır. Bu tez ayrıntılı ve güzel bir çalışmadır. Fakat Sait Molla'nın Mudanya Mütarekesi (1922) sonrasındaki hayatından çok az bahsedilmektedir. Bu durum muhtemelen tezin kapsamından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu tezde esas olarak Sait Molla'nın Millî Mücadele devrindeki tutum ve davranışları ile fikirleri değerlendirilmiştir. Tarık Zafer Tunaya'nın², İlhami Sosyal'in³ Fethi Tevetoğlu'nun⁴ ve Cengiz Dönmez'in⁵ İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni konu alan çalışmalarında da Sait Molla'nın 1922 yılı sonrası hayatı ele alınmamıştır. Bu da yine çalışma konularının kapsamından kaynaklanmaktadır. "**Yüzellilikler**" ile ilgili bir araştırma⁶ ise konuya önemli katkılar sağlamakla birlikte bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Fakat bu durumun nedeni herhalde Yüzellilikler konusunun genişliğidir. Çünkü iyi bir araştırma yapıldığı görülmektedir. Öyle ki bizim bu makalemizde söz konusu edeceğimiz beyanname/risaleden de görebildiğimiz kadarıyla, ayrıntıya girilmeden ilk kez bu çalışmada kısaca bahsedilmiş ve sadeleştirilerek bazı alıntılar yapılmıştır.

Yukarıda isimleri zikredilen çalışmaların her biri Sait Molla ile ilgili belirli bir dönemi aydınlatmakta ve değerlendirmektedir. Sait Molla'nın tam bir biyografisinin yazılması aşamasında büyük katkıları olacağına kuşku yoktur. Biz de Sait Molla'nın ileride yazılacak biyografisine katkıda bulunabilmek amacıyla daha önceki bir çalışmamızda Sait Molla'nın Türkiye dışındaki hayatını, ama özellikle yaklaşık 5 yıl süren Kıbrıs'taki hayatını ele almış, Kıbrıslı Türklerle olan ilişkilerine değinmiş, Kıbrıs'ta iken yazdığı

¹ Bkz. Fatih Mehmet Sancaktar, **Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi**, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

² Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, II. Cilt, Mütareke Dönemi, İstanbul 1986.

³ İlhami Sosyal, **Kurtuluş Savaşı'nda İşbirlikçiler**, İstanbul 1985, ve **150'likler**, İstanbul 1985.

⁴ Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK, Ankara 1988.

⁵ Dr. Cengiz Dönmez, **Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet. İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, AKDYYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999.

⁶ Şaduman Halıcı, **Yüzellilikler**, Eskişehir 1998. (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

mektupları ve yayımladığı beyannameyi değerlendirmiş ve Kıbrıs beyanname-sini tam metin olarak yayımlamıştık.⁷

Öyle görünüyor ki Sait Molla'nın yurt dışındaki hayatı süresinde ortaya çıkan önemli özelliklerinden birisi de hemen hemen her gittiği yerde bildi-riler yayımlamış olmasıdır.⁸ Bu çalışmamızda Sait Molla'nın 3 Aralık 1923 tarihinde “*Muhâliflere Hitabım*” adıyla yazdığı risaleyi tahlil etmeye çalış-sacak ve risalenin yeni harflere çevrilmiş metni ile eski harfli metnini ek olarak yayımlayacağız.

Konuya başlamadan önce Sait Molla'yı kısaca tanıtmak yerinde olur kanatindeyiz. Abdülhamit Devri Şeyhülislamlarından Cemaleddin Efen-di'nin yeğeni ve Anadolu Kazaskerliği payesine sahip Mustafa Neşet Mol-la'nın oğlu olan Sait Molla, 1880 yılında (H.1297, R.1296) İstanbul'da doğmuştur. Ravza-i Terakki, Şems-ül Maarif ve Numûne-i Terakki okulla-rında tahsil gördükten sonra Medreset-ül Kuzat'a girmiş ve 1903 yılında mezun olmuştur. Eğitimini Fatih Camii dersiamlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin yanında sürdürmüş ve icazetname almaya hak kazanmıştır.

1892 yılında “*tarik*” maaşı almaya başlamış, 1900 yılında Mektubî-i Meşihat-ı Ulya Kalemî Hulefalığı'na ve 1902 yılında da bu göreve ilaveten Bâb-ı Fetva Sicil kalemî Müdür Muavinliği'ne tayin edilmiştir. 1904 yılın-da Küçük Çekmece Kadı vekilliğine, aynı yıl içinde ayrıca Şura-yı Devlet Bidayet Mahkemesi Aza Mülâzımlığı'na atanmıştır. 1908 yılında Şura-yı Devlet İstinaf Mahkemesi Azalığı'na terfi etmiştir. 1909 yılında bu görev-den ayrılarak Galata Kadı Müşavirliği'ne atanmıştır. 1910 yılında Mahşer adlı bir gazete çıkarması ve beyannameler yayımlaması üzerine Divân-ı Harb-i Örfî tarafından 2 ay hapse mahkum edilmiş ve görevden alınmıştır. 14 Ocak 1911 tarihinde Bingazi Livası Kadılığı'na tayin edilmiş ise de ora-ya gitmeden 14 Nisan 1911 tarihinde Eyüp Kadılığı'na tayin edilmiştir. An-cak göreve başlamadan yeniden Galata Kadı Müşavirliği'ne atanmıştır. Fa-kat bu göreve de başlayamamış, daha sonra da Üsküdar Kadı Müşavirli-ği'ne tayin edilmiştir. 1912 yılında Mahkeme-i Evkâf Kadı Muavinliği'ne, 1913 yılında da Anadolu Kazaskerliği Müşavirliği'ne tayin edilmiştir.

⁷ Bkz. Mehmet Demiryürek, Kıbrıs'ta Bir 150'lik: Sait Molla, **Atatürk Araştırma Merkezi Der-gisi**, Cilt:XIX, Kasım 2003, Sayı:57, s.1213-1238. Sait Molla'nın Kıbrıs'taki hayatı için ayrıca Şadu-man Halıcı'nın a.g.e. de değerli bilgiler bulunmaktadır.

⁸ Kıbrıs'ta yayımladığı beyanname için bkz. Mehmet Demiryürek, Kıbrıs'ta Bir 150'lik: Sait Mol-la, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XIX, Kasım 2003, Sayı:57, s.1213-1238.

1915 yılında Osmanlı Devleti'nin bütün mahkemelerinde avukatlık yapabilme hakkı kazanarak avukat olmuştur.

1916 yılında Medreset-ül Kuzat “*sınıf-ı mahsus Kitab-i Resmîye*” öğretmenliğine atanmış ise de öğrenci olmadığından maaşı kesilmiş, kendisi de görevden ayrılmıştır.⁹ 1918 yılı sonunda Yeni İstanbul (Türkçe İstanbul) gazetesini yayınlamış, 1919 yılında İngiliz Muhipler Cemiyeti'ni kurarak cemiyetin başkanlığını yapmıştır. 1920 yılında bir süre Adliye Müsteşarlığı görevinde bulunmuştur.

A. BÜYÜK TAARRUZ VE SAİT MOLLA'NIN TÜRKİYE'DEN KAÇMASI

1. Mudanya Mütarekesi, Muhalifler ve Sait Molla

26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan “Büyük Taarruz” sonunda elde edilen kesin Türk zaferi, İstanbul'da bulunan ve başından beri Kuva-yı Millîye'ye muhalif olan kişileri telaşa düşürmüştü. Suçlarının farkındaydılar ve sonuçtan endişeliydiler. Onların bu telaşlı halleri İstanbul'daki millîyetçilerin gözünden kaçmıyor ve adım adım izleniyorlardı. Nitekim “23 Eylül 1922 yevm-i Cumartesi” tarihli bir istihbarat raporu muhâliflerin içinde bulunduğu durumu ve onların ruh hallerini ve şöyle yansıtmaktadır:

“21 Eylül 38 Perşembe günü saat alafranga birde Â'yândan Vasfi Hoca'yı (Ferit)¹⁰ acele olarak Balta Limanı'ndaki ikâmetine çağırdı. Ferit; bütüen muhâlifînin isimleriyle beraber firârî Kuva-yı İnzibâtiye'ye dahil olmuş ve muhâlefet miyânında teşekkül etmiş cemiyetler efrâdının ve rüesâsının isimlerini hâvi defterin alelacele tanzim edilmesini emr etmiş. Kuva-yı Millîye buraya geleceği anlaşıldığı taktirde –İngilizlerle görüşüm- birkaç vapur bizim için verilecek, bizi alıp götürcektir, demiş. Vasfî, Fırka'ya¹¹ hemen geldi. Meseleyi, yani Ferit'in söylediği sözleri ve emri tebliğ etti. Ve merkûmûn telakki eyledikleri bu emrin harice ifşa edilmemesi için tahlîf ve tahallûf icra edilmiş müzâkere neticesiyle bu mesele son derece ketûm tutulması karar altına alınmıştır. Defterin tesbiti vaktin adem-i müsâadesine mebni ertesi güne ta'lik olundu. Vasfî Hoca ertesi Cuma günü, ale-s-sabah yine Feritle görüşmek üzere Balta Limanı'na gitti. Ve Bal-

⁹ “Mehmet Sait Molla Bey”, **Sicil Hülâsa Defteri**, Cilt, 6, s.204-205'ten özetlenmiştir. Söz konusu defter İstanbul Müftülüğü Arşivi'nde bulunmaktadır.

¹⁰ Damat Ferit Paşa

¹¹ Hürriyet ve İtilaf Fırkası merkezi

ta Limanı'nda Ferit'in kâtib-i husûsisi binbaşı tekaüdlerinden Tevfikle görüştü. Tevfik, Hoca Vasfi Efendiye: Paşa, sizinle görüştükten birkaç saat sonra ailesi ve mahdumu Sami ve Sami'nin ailesi olduğu halde Balta Limanı'ndan bir istimbota binerek Küçük Çekmece'ye gittiğini ve oradan da şimendifere râkiben Avrupa'ya hareket ettiğini söylemiş. Vasfi, Ferit'in kendisini ve Fırkayı iğfâl ederek firâr ettiğini anlayarak müteessir olup pür-telaş fırkaya geldi. Kemâl-i heyecanla Ferit'in firâr ettiğini anlattı. Der-akab efrâd arasında keyfiyet yayılarak heyecan ve teessür kesb-i şiddet eyledi. Rüesânın da efrâdı Ferit gibi iğfâl ederek kaçacaklarını düşünerek rüesâyı tehdîde kıyâm ettiler. Tanzim edilecek matlub defter bütüin bütüin hatırdan çıktı.”¹²

Raporun devamında, muhâlifleri yatıştırabilmek için İngiliz Elçiliğine gidilip sefirle görüşülmesi ve gerekli tedbirlerin alınması şeklinde bir karara varıldığı, bu iş için “*Fırka Reisi Sadık ve Gümülcineli İsmail*” in temsilci tayin edildiği ve bu kişilerin İngiliz Büyükelçisi ile görüşmeye gittiği belirtilmektedir. Raporu göre, “*bunların akşama kadar gelecekleri mü-lâhazasıyla efrâd Fırka'da saat yediye kadar beklediler. Gidenler gelmedi. Ve geceyi sefâret-hânede geçirdiler. Bugün ba'd-ez-zeval saat birde yalnız olarak Sadık geldi. Bir hayli efrâd, Fırka'da kemâl-i heyecanla intizâr ediyorlardı. Evvelâ, heyet-i idare a'zâsından Arnavut (Ata) Hoca efrâdı bir odaya toplanarak evvelâ: içinizde yabancı olup olmadığı sordu. Hayır! Yabancı yoktur, cevabı alındıktan sonra, reis Sadık Bey, İngilizlerden geldi. Bugün için katiyyen muhâlefet için bir muhâtara olmadığını ve telaş mahall olmadığını ve endişe edilmemekliği söyledi. İçlerinden Eyüp Şube reisi Kenan ve daha birkaç kişi izahât istemiş ise de Ata Hoca, reisten aldığı emir bu kadardır, fazla söz söylemeğe salâhiyyetim yoktur diyerek ifadede bulundu. Onun üzerine Ata heyet-i idarenin müctemi' bulunduğu yuvarıdaki odaya gitti. Bir çeyrek saat sonra fırka reisi Sadık geldi. Arkadaşlar! İhtiyorum ki son derece müteessirsiniz. Emin olunuz. Eğer buraya Kuvâ-yı Millîye gelirse evvelâ beni bu muhâlif kapısı önünde asılınca sizin hiçbirinizi ele vermeme.¹³ Kuvâ-yı Millîye'nin buraya gelme şâyiası yüzde doksan dokuz yalandır. Kuvâ-yı Millîye buraya gelemez. Müsterih olunuz, diyerek teselli etti. İçinize yabancı almayın, son derece itina edin, bu sırada kendinizi sakının. Bir vukuâta mahall vermeyin, dedi, gitti.”*

¹² TİTE Arşivi, Kutu No:67, Belge No:150.

¹³ Cümle düşüklükleri raporun orijinalinde bulunmaktadır. Ancak “*Kuva-yı Millîye buraya gelse ve beni fırkanın kapısı önüne assa da hiçbirinizi ele vermeme*” demek istemiş olmalıdır.

Muhâlifler arasında bulunan Sait Molla da telaşa kapılanlardan birisiydi. Çünkü üç yıldır mücadele ettiği hareket tam başarıya ulaşmak üzereydi.¹⁴ Diğer çoğu muhâlif gibi onun da sığınabileceği tek yer İngiliz Elçiliği idi. “21 Eylül 1922 Cuma” tarihli bir başka istihbarat raporuna göre, “Ali Kemâl, Said Molla, Mehmet Ali ve Sadık ve rüfekaşı Rayn’dan Kuva-yı Millîye’nin İstanbul’a duhûl edemeyeceği cevabını alarak müsterih olmuşlardır.”¹⁵ Bununla birlikte Sait Molla’nın da aralarında bulunduğu bazı muhâlifler işi şansa bırakmak niyetinde değillerdi. Bu nedenle 21 Eylül 1922 Cuma günü “(Ferit)in firar etmesi üzerine rüesâ-yı muhâlifinden Gü-mülcüneli İsmail, Vasfi Hoca, Ata Hoca, Sabık Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Ali Kemâl, Said Molla, fırka kâtib-i mes’ulü Rifki, pasaportlarını”¹⁶ almış bulunuyorlardı. Sait Molla’nın pasaportu Harington tarafından verilmiş özel bir pasaport idi.¹⁷

2. Sait Molla’nın Türkiye’den Kaçışı

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Sait Molla ortadan kaybolmuştur. 16 Ekim 1922 tarihli bir belgeye göre “Said Molla Beyoğlu’nda bir mahalde muhtefidir. Fransız Karargâhı’nda Yüzbaşı Halit merkûmun firârını temini va’d etmiş.”¹⁸ tir. Oysa bu tarihten bir hafta kadar önce, 11 Ekim 1922 tarihli Mudanya Mütarekesi öncesinde, Sait Molla’nın yurt dışına çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. Fatih Mehmet Sancaktar’a göre, 17 Ekim 1922 tarihli **Tevhid-i Efkâr** gazetesi Sait Molla’nın firar ettiğini yazıyordu.¹⁹ Sait Molla’ya göre ise, kendisi kaçmamış, “Mudanya mukavelelerinden evvel” kendi arzusu ile Türkiye’den ayrılmıştır.²⁰

¹⁴ “Adliye Müsteşarlığı sonunda ortaya çıkan yolsuzluklar dolayısıyla Adliye Nezareti’nin açtığı dava sonuçlanma aşamasına geldiği gibi, *Tevhid-i Efkâr* başyazarı Velid bin Ziya tarafından açılan davalarla birlikte, özellikle de Millî Mücadele taraftarı gazetelerin sert eleştirileri karşısında artık İstanbul’da kalmak Sait Molla için iyice zorlaşmıştı. Ancak Molla’nın İstanbul’u terk edip Romanya’ya gitmesinin en önemli sebebi, Mondros Mütarekesinden beri hararetle takip ettiği siyasetin iflas etmiş olmasıydı.” Fatih Mehmet Sancaktar, **Said Molla ve Türkçe İstanbul Gazetesi**, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, s.14.

¹⁵ TİTE Arşivi, Kutu No:62, Belge No:78.

¹⁶ TİTE Arşivi, Kutu No:67, Belge No:150.

¹⁷ Mehmet Demiryürek, Kıbrıs’ta Bir 150’lik: Sait Molla, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XIX, Kasım 2003, Sayı:57, s.1215.

¹⁸ TİTE Arşivi, Kutu No:65, Belge No:126

¹⁹ Fatih Mehmet Sancaktar, a.g.e. s. 15.

²⁰ Mehmet Demiryürek, a.g.e., s.1235.

Sait Molla'nın Türkiye'den kaçtıktan sonra ilk olarak Romanya'ya gittiği bilgisi genel olarak kabul görmektedir.²¹ Fakat 4 Ocak 1923 tarihli bir gazete haberi Sait Molla'nın “*Viyana'ya savuşmuş*”²² olduğunu yazmaktadır. Haberi veren **Tevhid-i Efkâr** gazetesidir. Bununla birlikte bu haberin yayımlanmasından yaklaşık bir buçuk ay sonra, 18 Şubat 1923 tarihli **Tevhid-i Efkâr** gazetesinde “*Molla Mel'unu Nerede?*” başlıklı kısa bir yazının yayımlandığı görülmektedir. Yazıda “*Meşhur ve mahud Said Molla da hakikaten evvelce de yazdığımız gibi, Köstence'ye gelmiş. Şimdi de Bükreş'te bulunuyor.*”²³ denildiğine göre bu tarihte Sait Molla'nın Romanya'da olduğu açık olarak ortaya çıkmakta ama Viyana'ya gittiği haberi karanlıkta kalmaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki Sait Molla Türkiye'den çıktıkdan sonra ölümüne kadar geçen sürede şu rotayı izlemiştir: Romanya-Fransa-İtalya-Mısır-Kıbrıs-Yunanistan.²⁴

3.Sait Molla'nın Romanya'dan Yazdığı Mektup

Sait Molla Romanya'da bir yıla yakın kalmıştır. Bu zaman zarfında Türkiye'de hakkında yapılan yayınlardan haberdar olduğu ve zaman zaman Türkiye'deki gazetelere mektuplar gönderdiği anlaşılmaktadır. Bu mektuplardan birisi 9 Nisan 1923 tarihli olup **Vatan** gazetesine gönderilmiştir.²⁵ Gazeteye göre, Sait Molla'nın mektubunun okunması “*eğlenceli bir şeydir.*” Çünkü “*Mütarekeden sonraki habasetlerde en faal bir rol oynadığında umûmun ittifak ettiği bu adam yavaş yavaş kendisini bize hareket-i millîyenin müessisi diye satacaktır.*” Bununla birlikte **Vatan** gazetesi daha fazla yoruma yer vermeyerek Sait Molla'ya verilecek cevabı **Tevhid-i Efkâr** gazetesine bıraktığını belirtmiş ve mektubu yayımlamakla yetinmiştir.

Sait Molla'nın yazdığına göre, mektubun yazılma nedeni **Vatan** gazetesindeki bir yazıda Sait Molla'nın adının geçmiş olmasıdır. Buna göre, gazetenin sahibi Ahmet Emin (Yalman) Malta anılarından bahsederken, Malta'ya gitmeden önce yolda Sait Molla ile karşılaştığını ve Sait Molla'nın

²¹ Fatih Mehmet Sancaktar, a.g.e. s.15. Şaduman Halıcı ise bu konuda sadece “*Sait Molla, ulusal zaferden sonra ülkeyi terk ederek Mısır'a gidenler arasındadır*” demekte ve onun Romanya günlerine temas etmemektedir. Bkz. Şaduman Halıcı, a.g.e, s.214.

²² “*Firari Molla*”, **Tevhid-i Efkâr**, 4 Kânun-ı sani 1923, s.3.

²³ “*Molla Mel'unu Nerede?*”, **Tevhid-i Efkâr**, 18 Şubat 1923, s.3.

²⁴ “*Kıbrıs'ta Bir 150'lik: Sait Molla*,” adlı çalışmamızda “*Fransa-İtalya-Romanya-Mısır-Kıbrıs-Yunanistan*” şeklinde bir rota çizmiştik. Bkz. Mehmet Demiryürek, “*Kıbrıs'ta Bir 150'lik:Sait Molla*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:XIX, Kasım 2003, Sayı:57, s.1215. Elde ettiğimiz bilgi ve belgeler bu rotayı tashih etmemiz gerektiğini ortaya koymuştur.

²⁵ “*Molla Aleme Meydan Okuyor*”, **Vatan**, 14 Nisan 1923, s.3. Mektubun tam metni için bkz. EK 1.

hemen İngilizlere telefon ederek kendisini ihbar etmesinin muhtemel olduğunu yazmıştır. Buna göre Sait Molla'nın bu mektubu yazmadaki amacı, bu iddiaya cevap vermek ve gazetenin mektubu yayımlamaya cesaret edip etmeyeceğini öğrenmektir.

Bununla birlikte mektup dikkatlice okunduğu zaman Sait Molla'nın bundan daha fazlasını söylediği, kendisinin yaptığı faydalı işleri şahitler göstererek birer birer saydığı ve kendisini çok önemli bir adammış gibi göstermeye çalıştığı da görülmektedir.

İngilizlerin istihbarat dairelerini ve askerî makamlarını tanımadığını ve ömründe hiç kimseyi bu makamlara şikayet etmediğini iddia eden Sait Molla'ya göre, o yalnız İngiliz Sefarethanesini bilmekte ve ilişkilerini yazılı olarak bu kuruluşla sürdürmektedir. Bu durum yayımlanacak hatıralarında delilleriyle ortaya konulmuştur.

Sait Molla, mektubu yazmasına neden olan duruma kendince böyle açıklık getirdikten sonra, kendisinin ne kadar faydalı işler yapan bir kişi olduğunu şahitler göstererek ispatlamaya çalışmakta ve şu iddiaları öne sürmektedir:

1. Sait Molla, Maltaya ilk kafilе gönderilirken kendi gazetesiyle İçişleri Bakanı'na “*hücum*” etmiş ve diğer tüm gazeteler susarken kendisi bu duruma itiraz eden tek gazeteci olarak kalmıştır. Malta'ya ikinci kafilе gönderme işini üstlenen Fabien Bennett ile düşman olmuş ve General Milne'e konuyla ilgili yazılı itirazda bulunmuştur.²⁶

Ayrıca “*Sahte suikast beyân-nâmesinde ise beyân-nâmenin neşr olduğu gün İngiliz Muhipleri Cemiyeti reisi olmaklığım sıfatıyla benimle görüşmek isteyen Kolonel Cromvel'e bunun men' olduğunu delâliyle söyleyen ben idim. Hatta bugün itirazatta bulunmaklığımın mûcib-i teessüf olduğunu telefonla bana söyledikleri zaman beni tedavi etmek üzere yanımda bulunan Akil Muhtar Bey de verdiği cevapları işitti.*” demekte ve kendisine bir de şahit göstermektedir.

2. Sait Molla'nın ikinci iddiası Dr. Adnan Adıvar'ın Anadolu'ya geçmesine yardımcı olduğudur. Mektubunda **Vatan** gazetesi sahibi Ahmet Emin Bey'e hitap ederek şöyle demektedir: “*Lütfen Doktor Adnan Bey'e soru-*

²⁶ İngiliz askerî makamlarından kimseyi tanımadığını iddia eden Sait Molla'nın sözünü ettiği ve Milne'in sağ kolu dediği Fabien Bennet'i, General Milne'i ve Kolonel Cromvel'i nereden tanıdığı sorulmaya değer sorular durumundadır.

nuz? Anadolu'ya ne zaman hareket etti? Celâl Muhtar Bey'den ne gibi bir haber aldı? Celâl Bey'e kim telefon etti? Müsteşarlığında Divan-ı Harb-i Örfî mahbesinin adliye tevkif-hânesinde olması bahanesiyle nasıl bir gayretle bazı masumları tahlîs ettiğimi de kendi gazetenizin koleksiyonundan öğreniniz."

3. Sait Molla'ya göre, müsteşarlık döneminde kendisine hücum eden şahsı dahi, onu özel olarak cezalandırma kudretine sahip iken, o, buna tenezzül etmeyerek hukuk yolunu tercih etmiş ve ilgili şahsı mahkemeye vermiştir. Çünkü kendisi uğraşacağı kimse ile açıkça uğraşmaktadır. Gizli intikamlardan, namusluluklardan her zaman kaçmıştır. Onun "itikadı" budur. Haydarîzâde buna tanıklık edebilir.

4. Sait Molla'nın yaptığı yararlı işlerden biri de mültecilere yardım konusudur. Ona göre, "Yave ve civarından İslâm muhacirlerinin İstanbul'a ithâline müsâade olunmadığı bir dakikada Hilâl-i Ahmer" Sait Molla'ya mürâcaât etmiş ve onun girişimiyle binlerce kişi yokluktan ve yağmadan kurtarılmıştır. Celâl Muhtar Bey buna şahittir.

Yaptığı bu işleri sıraladıktan sonra, Sait Molla, kendi kendine şu yorumda bulunmaktadır: "Görüyorsunuz ki sizi görüp de haber vermek tenezzülünden çok uzak bulunuyorum."

Sait Molla'ya göre, eğer kendisi İngilizlere Ahmet Emin'i ihbar etmiş olsaydı, Ahmet Emin'in gazetesinin aranması gerekirdi. Oysa böyle bir durum söz konusu değildir. Bu da Sait Molla'nın bu işlerin ne kadar uzağında olduğunu gösterir. Çünkü Ahmet Emin, kendi kendine gidip teslim olduğunu yazmıştır. Bunları belirten Sait Molla, kendince konuya şu cümle ile son noktayı koymuştur: "İşte sizinle rüfekanızın zanları hep böyle yanlışlıştır."

Sait Molla bu konu vesilesiyle hakkındaki bir başka iddiaya da cevap vermektedir. Sait Molla'ya göre, **Tevhid-i Efkâr** gazetesi kendisinin Padişah Vahdettin'i kandırdığını yazmıştır. Oysa kendisi Sultan Vahdettin ile hayatında hiç görüşmemiştir. Mabeyn-i Hümayun görevlileri bunun tanığıdır. Kendisi, önemli bir mevkide olduğu halde Şura-yı Saltanat'a da katılmamış, hatta siyasî hayatın içinde bulunduğu dört buçuk sene içinde Saray'a ancak dört veya beş defa, o da resmi mecburiyet dolayısıyla gitmiştir.

Sait Molla'ya göre, o bunları kendisini temize çıkarmak için yazmaktadır. Çünkü buna tenezzül edecek, kendi kanâatinden fedâca buluncak bir adam değildir.

Sait Molla ilgili mektubunun sonuna doğru sözü yine İngilizlere getirmekte ve şöyle yazmaktadır:

“İngilizlerle bir tarîk-i i'tilâf bulunmazsa Türkiye'nin Avrupa Devleti hâlinde bulunmasına imkân göremediğim gibi Asya'da da teşettütten hali olarak yaşayıp müttehid bir hâlde bulunmaktığımızı müstahîl görürüm. Sulhü ve bilhassa ferda-yı sulhde takarrür edecek netice-i kat'iyeyi bekleyelim.”

İleri sürdüğü fikirler doğrultusunda kendi kendini değerlendiren Sait Molla şu cümlelerle mektubuna son vermektedir:

“Bu kanâatte olan bir adamın idare-i hâzıra nezdinde kendisini tenzih ve tebriyeye kalkmak istemeyeceği bedîh olduğu gibi, hükûmetçilik işine kat'iyen veda' ettiğim bir sırada böyle bir maksat ve gayeye hâdim olmayağımı da takdir edersiniz. Ma'mafih siz nasıl isterseniz öyle telakki etmekte muhtarsınız efendim.”

4. Sait Molla'nın Romanya'dan Sınırdışı Edilmesi

Sait Molla 1923 yılı Ekim ayı başlarında Romanya'dan sınırdışı edilmiştir. Romanya'dan sınırdışı edilme nedeni *“neşr ettiği bir risale ile Türkiye Mümessili (Mehmet Ali) Bey'i tezyîf ve tahkir”* etmesidir.²⁷ O tarihte Kıbrıs'ta yayımlanmakta olan **Hakikat** gazetesi de haberi bu şekilde vermiştir.²⁸ Oysa **Tevhid-i Efkâr**'ın verdiği açıklayıcı bilgiye göre *“Mehmet Ali Bey Türkiye mümessili değil esbak dahiliye nazırıdır ve firarilerlendirdir.”*²⁹

Eski İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, Sait Molla gibi Romanya'da bulunan kaçaklardan birisi idi. 1923 yılı ortalarında Sait Molla ile aralarında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Çatışmanın nedeni açık olarak gazetelere yansımamış olmakla birlikte³⁰ iki tarafın birbirleri aleyhinde yayınlar yaptığı anlaşılmaktadır. **Vatan** gazetesinde 16 Ağustos 1923 tarihinde yayımlanan bir habere göre *“İstanbul'da millî idarenin tesisi üzerine Romanya'ya iltica etmiş olan Sait Molla ile esbak Dahiliye Nâzırı Mehmet Ali Bey'in son zamanlarda araları açılmıştır. Sait Molla ve Mehmet Ali Bey Romanya'da yekdiğeri*

²⁷ *“Cani Said Molla”*, **Tevhid-i Efkâr**, 9 Teşrin-i evvel 1923, s.2. Ayrıca bkz. Mehmet Demiryürek, a.g.e, s.1215.

²⁸ *“Sait Molla”*, **Hakikat**, 27 Teşrin-i evvel 1923, s.4.

²⁹ *“Cani Said Molla”*, **Tevhid-i Efkâr**, 9 Teşrin-i evvel 1923, s.2.

³⁰ Bununla birlikte **Vatan** gazetesine göre, *“Sait Molla bir müddet evvel Bükreş'ten gönderdiği bir mektupta firarilere para yetiştiremediğinden bunların kendi aleyhine döndüklerini”* iddia etmiştir. *“Romanya'daki Firariler”*, **Vatan**, 16 Ağustos 1923, s.1.

aleyhinde davalar ikame ettikleri gibi birbirlerini teşhîr için bir takım varakalar”³¹ yayımlayıp dağıtmaya başlamışlardır. Söz konusu bu “varaka”lardan birisi 15 Ağustos 1923 tarihinde **Vatan** gazetesine ulaşmıştır.

Gazeteye göre, Fransızca olarak yazılan bu yazı muhtemelen Mehmet Ali Bey taraftarlarınca yayımlanmıştır. Çünkü bu yazıda Sait Molla'nın iddiaları³² reddedilmekte ve “*Sait Molla'nın kasden ika-i harik, eytâm sandığından para sirkati, Defter-i Hakanî vesâikini tahrif cürümlerinden dolayı maznûn bulunduğu*” ve “*Amcası Cemaleddin Efendi merhûm hakkında casusluk yaptığı*” iddiaları ile bazı aile meselelerine yer verilmektedir.

Gazeteye göre, bu yazıda ayrıca Sait Molla'nın Romanya'da karanlık işlere girdiği iddia edilmekte ve hakkında bazı ağır kelimeler kullanılmaktadır. Bu kavga ve Sait Molla'nın bu iddialara verdiği cevap konusunda ayrıntılı bilgiler sahip değiliz. Ancak Sait Molla Romanya'dan sınırışı edildiği için onun bu kavgayı kaybettiğini düşünebiliriz.

B. SAİT MOLLA'NIN NİCE RİSALESİ: “MUHÂLİFLERE HİTABIM”

Romanya Bakanlar Kurulu kararı ile Romanya'dan çıkarılan Sait Molla'nın Fransa'ya gittiği anlaşılmaktadır. Nitekim Sait Molla, 1925 Mayısında Kıbrıs'ta yayımlanan **Söz** gazetesine yazdığı bir mektupta “*Nice'te*”³³ bir beyanname yayımladığını belirttiği gibi, “*Muhâliflere Hitabım*” adıyla yayımladığı beyanname sonunda da “*Nice:3 Kânun-ı evvel 923*”³⁴ ifadesi bulunmaktadır. Öyleyse söz konusu beyanname Fransa'da yazılmış demektir.

Fakat Sait Molla'nın uzun süre Fransa'da kalmadığı anlaşılıyor. Çünkü BCA'da bulunan ve 18 Aralık 1923 tarihini taşıyan bir belgeye göre, Sait Molla İtalya'da bulunmaktadır ve “*Muhâliflere Hitabım*” adlı risale de İtalya'da yayımlanmıştır.³⁵

Sait Molla bundan sonra önce Mısır'a, sonra Kıbrıs'a ve oradan da Yunanistan'a gitmiş ve 14 Temmuz 1930 tarihinde Yunanistan'da ölmüştür.³⁶ Öyleyse Sait Molla'nın Türkiye dışındaki rotasını Romanya, Fransa, İtalya, Mısır, Kıbrıs ve Yunanistan şeklinde tesbit edebiliriz.

³¹ “*Romanya'daki Firarîler*”, **Vatan**, 16 Ağustos 1923, s.1.

³² Bu iddiaların ne olduğu bugün için bilinmemektedir.

³³ Mehmet Demiryürek, a.g.e, s.1217, Şaduman Halıcı, a.g.e, s.217.

³⁴ **BCA** (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), 18.86.33/1924.

³⁵ **BCA**, 18.86.33/1924.

³⁶ Şaduman Halıcı, a.g.e, s.217.

1. Risalenin Ele Geçmesi ve Türkiye'ye Girişinin Yasaklanması

Sait Molla'nın "*Muhâliflere Hitabım*" adını taşıyan risalesi 3 Kânun-ı evvel 339 (3 Aralık 1923) tarihini taşımaktadır. Fransa'da yazılan risale zarflara konularak mektup şeklinde Türkiye'ye gönderilmiştir. Bu risalenin bir nüshası BCA'de (Ankara) bulunmaktadır. Arşiv belgelerine göre, "*Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi İstanbul Baş Müdüriyeti, Tahrirat Kalemi*" tarafından "*Baş Müdür*" imzasıyla Ankara'daki "*Müdüriyet-i Umumiye Canib-i Alisine*" bir yazı gönderilmiştir. 16 Kânun-ı evvel 1339 (16 Aralık 1923) tarihini taşıyan bu yazıya göre "*İtalya'dan 14 Kânun-ı evvel 1339 tarihinde İstanbul İttihad-ı Mevrûde Dairesi'ne vürûd eden ve Roma'da Said Molla tarafından [Muhâliflere Hitabım] ünvanını taşıyan muhtelif adamlara ait*" 126 adet risale ele geçirilmiş ve bu risalelerin bir nüshası bu yazının ekinde Ankara'ya gönderilmiştir. Ankara'ya gönderilen nüsha "*Boğaziçi Yeniköy'de Hariciye Müsteşar-ı sabıki İhsan Bey Efendiye*" gönderilmiştir. Risale ile zarfın üzerindeki yazının benzerliği nedeniyle, zarfın üzerindeki yazının da Said Molla'ya ait olduğu düşünülebilir.

Posta İdaresi tarafından ele geçirilen risalenin bir nüshasının Ankara'ya gönderilme nedeni ise Ankara'da incelenerek dağıtılmasında "*mahzur olup olmadığının*" telgrafla İstanbul'a bildirilmesi isteğidir. Bu tarihte henüz 150'likler listesi hazırlanmış değildi. Ama Said Molla yakından tanınan ve zaferden sonra ülkeden kaçan önemli kaçaklardan biriydi. Bu nedenle onun bu risalesinin sorun yaratabilir olduğu düşünülmüş olmalıdır.

Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nin bu yazısı ve ekindeki risale 2 gün içinde Ankara'ya ulaşmıştır. Dahiliye Vekaleti konunun ivedilikle ele alınmasını sağlamış ve Başvekalet tarafından 18/12/39 (18 Aralık 1923) tarihli bir kararname hazırlanmıştır. Bu kararnameye göre "*İtalya'da Said Molla tarafından [Muhâliflere Hitabım] ünvanıyla intişâr eden risalenin mündericât-ı muzırresine binaen men'-i idhali Dahiliye Vekaleti'nin teklifi üzerine icra vekilleri heyetince bit-tasvip keyfiyetin vekâlet-i müşarunileyhe tebliği karargir olmuştur.*"³⁷

Bakanlar Kurulu'nun, risalenin içeriğinin zararlı görülerek Türkiye'ye girişinin önlenmesi şeklindeki kararı 19/12/39 (19 Aralık 1923) tarihli bir yazıyla Cumhurbaşkanının onayına sunulmuştur. Bu kararın Cumhurbaşkanı Mustafa Kemâl Paşa tarafından hemen onaylandığını düşünebiliriz.

³⁷ BCA, 18.86..33/1924. (Bu yazışmalar ve risale tek dosya içinde bulunmaktadır.)

Çünkü Mustafa Kemâl Paşa, Sait Molla'nın Millî Mücadele dönemindeki faaliyetlerini yakından biliyordu.³⁸ Zira Sait Molla'nın mektupları milliyetçiler tarafından ele geçirilip Ankara'ya gönderildiği gibi, Türkçe İstanbul gazetesindeki yazıları da okunmuştu. Meselâ Sait Molla, bir yazısında Türk Millî Mücadelesi'nde önemli bir yeri olan Sivas Kongresi'ni bir cüretkârlık olarak nitelendiriyor ve şöyle yorumluyordu:

*“Anadolu'nun birkaç şehrinde başında Selanikli Mustafa Kemâl Paşa olduğu hâlde buradan giden bazı kimselerin ferasetkâr cür'etleri; memleketi öyle bir hâle getirdi ki artık ne himayeden, ne mandadan, ne müzaheretten bahse imkân kalmadı. Hatta bu vaziyet; evvelce karilerimize tebşir ettiğimiz vechile muavenet ve müşâvere suretiyle de vatanımızda bir hüsn-i netice husûlü ihtimalini de hemen hemen kat'etti.”*³⁹ Sait Molla'nın bu ve buna benzer yazıları ile millî mücadele aleyhindeki mektupları henüz unutulmamıştı.

2. Risalenin İçeriği

Beyannamenin içeriği ile ilgili ayrıntılara geçmeden önce bu konuda daha önce yazılanları gözden geçirmek yararlı olacaktır. Görebildiğimiz kadarıyla bu bildiriden sadece Şaduman Halıcı⁴⁰ bahsetmekte ve şöyle demektedir:

“1923'de 'Muhâliflere Hitabım' başlığı altında bir broşür yayınlayan Sait Molla, bu broşürde kendisi gibi Türkiye'den kaçan muhâlif kesime seslenmekte ve aldatıldıklarını söyleyerek dikkat etmelerini istemektedir.

‘...Zavallı vatani boğazına kadar borca sokan, ... masum kardeşlerimizi savaş meydanlarına sürerek öldüren, köylerimizi erkeksiz bırakan, zavallı milletimizi halkımızı senelerden beri Fransız sermayedarlarına esir eden o İttihat ve Terakki ileri gelenleri bugün eski kuvvetini kazanmak için herkesi kandırırken sizleri de kandırmayı başarıyor.

...

Biz neye muhâliflik, bir kere gayemizi düşünelim. Bu memleketi perişan eden o sefil, o İttihat ve Terakki ileri gelenleri değil mi? Ankara'ya neden karşıt bulunuyorduk? Aralarındaki İttihatçıları görerek Anadolu cereyânı-

³⁸ Mustafa Kemâl Atatürk, **Nutuk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1997, s.4-5 ve s.195-202.

³⁹ **Türkçe İstanbul**, 18 Eylül 1335-1919, s.1.

⁴⁰ Şaduman Halıcı, a.g.e. s.214-215. Muhtemelen bu risalenin bir nüshası da E.G.M Arşivi'nde bulunmaktadır ve Şaduman Halıcı tarafından incelenmiştir.

nın ittihatçı cereyânı olduğuna inandığımızdan değil mi? Fakat görmezler mi ki bugün vaziyet değişti? Anadolu erkânı, İttihatçıların ileri gelenlerini Lozan'da suçüstü yakaladı... Şimdi ise Anadolu'ya türlü türlü sebep ve fırsatlarla hücum etmek, Ankara'yı ezerek yerlerine geçmek için çalışmaya başladılar...

Ankara'nın kusursuz olduğuna kani değilim. Fakat bugün ortada biri memleketi parçalayan diğeri memlekete namus ve mevki kazandıran iki parti var.”

3. Risaledeki İmza

Sait Molla'nın Türkiye'den kaçtıktan sonra gerek yazdığı mektuplarda ve gerekse yayımladığı beyannamelerde kullandığı imzaların da ayrı bir önemi vardır. Örneğin Sait Molla, Kıbrıs'ta yayımladığı beyannamede “*Es-bak Türkiye Adliye Müsteşarı ve İstanbul Gazetesi Baş Muharriri*”⁴¹, yine Kıbrıs'ta iken İngilizlere yazdığı mektuplarda “*Türkiye'deki İngiliz Muhipleri Cemiyeti eski başkanı ve İstanbul adlı Türkçe gazetesinin ser muharriri ve Eski Adliye Müsteşarı*” ve “*Türkiye'deki Adliye Nezareti Eski Müsteşarı ve İngiliz Muhipler Cemiyeti Başkanı ve Avukat*”⁴² gibi imzaları kullanmıştır. O, söz konusu risalesinde ise sadece “*Sabık Adliye Müsteşarı Sait*” imzasını kullanmıştır. Dolayısı ile Sait Molla'nın kime nasıl hitap edeceği konusu üzerinde özenle durduğunu söylemek mümkündür.

C. RİSALENİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Biz Sait Molla'nın, söz konusu risalesinde öne sürülen fikirlerini 6 başlık altında ele alıp yorumlayacağız. Bu temel başlıklar ise şunlar olacaktır:

1. Sait Molla, Muhalifler ve İttihat ve Terakki
2. Sait Molla ve Osmanlı Hanedanı
3. Sait Molla ve Ankara Hükûmeti ve Siyasî İnkılâplar
4. Lozan Antlaşması'nın Gerektirdiği Af Kanunu
5. Sait Molla ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi
6. Sait Molla, İngiltere ve Fransa

⁴¹ Mehmet Demiryürek, a.g.e, s.1238.

⁴² Mehmet Demiryürek, a.g.e, s.1229.

1. Sait Molla, Muhalifler ve İttihat ve Terakki

Said Molla'nın söz konusu risalesinde üzerinde önemle durduğu konulardan birincisi İttihat ve Terakki olmuştur. Aslında 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanından sonra iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki ile Sait Molla'nın yıldızı en başından beri barışmamıştır. Siverek mebusu Nurettin Bey ile olan kavgası ve Sait Molla'yı İstanbul'dan uzaklaştırma girişimleri sonucunda Sait Molla sert bir İttihatçı aleyhtarı olmuştur. Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imzalanmasından kısa bir sonra da Yeni İstanbul (Türkçe İstanbul) gazetesini yayınlamaya başlayarak dönemin geçer akçesi olan İttihatçı avcılığına o da katılmış, Anadolu hareketine karşı olmuş ve İngiliz mandası⁴³ taraftarlığı yapmıştır.

Risalenin ilk cümlesinde artık siyasetten çekildiğini açıklayan Sait Molla kendisinin de aralarında bulunduğu muhâliflere hitap ederek şöyle demektedir:

*“Memleketin inkısamı için sizi İttihad ve Terakki alet etmek istiyor.Evet Karlsbad’da, Münih’de akd olunan mukavelelerde ey bîçare eski muhâlifler, ey İstanbul’un memuriyet, mevki küskünü yeni muhâlifleri sizlerin birer alet-i şer’ ve nifâk olmaktan başka bir san’atınız yoktur. Memleketi, vatani perişan eden, en güzel, en zengin kıt’alarımızı elimizden kaçıran, zavallı vatani boğazına kadar borca sokan en büyük faciaları, cinayetleri bilâ-perva irtikâb eden, binlerce muhâlif ve masum kardeşlerinizi bil-iltizam cephe-i harbe sevk ederek öldüren, köylerimizi erkeksiz bırakan, zavallı memleketimizi, halkımızı senelerden beri Fransız sermaye-dârlarına esir eden o İttihad ve Terakki sanâdidi bugün eski mevki’ini kazanmak için herkesi kandırırken sizleri de kandırmağa muvaffak oluyor.”*⁴⁴

Sait Molla'ya göre, muhâliflerin başına gelenlerden İttihat ve Terakki sorumludur. Onları bu hale getiren İttihat ve Terakki'dir. Çünkü İttihat ve Terakki, muhâlifleri “aç, sefîl, vatandan mehcûr” bırakmış, “toprak” yedirmiş, onların tırnaklarını sökmüş, sopalar altında ezerek diyar diyar süründürmüş ve onları çeşitli zulümlere maruz bırakmıştır. Fakat İttihat ve Terakki, şimdi o acı günleri “hilekârlıkla” unutturmak ve muhâlif bulunduğu Ankara'ya karşı onları kullanmak istemektedir.⁴⁵

⁴³ Bu konuda ayrıntı için bkz. Fatih M. Sancaktar, “Mütareke Döneminde Bir İngiliz Taraftarı: Said Molla”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı:13, Güz 2005, s.61-86.

⁴⁴ Sait Molla, *Muhâliflere Hitabım (MH)*, s.1.

⁴⁵ Sait Molla, *MH*, s.1.

Bu dönemde bazı eski İttihat ve Terakki üyelerinin Ankara ile anlaşmazlığa düştüğü, muhâlefete geçtiği ve eski muhâliflerle işbirliği yapmayı tasarladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Sait Molla kendisi gibi olan muhâlifleri uyarmakta ve şöyle demektedir:

*“Dikkat ediniz.Ömrünüzde onların irtikâb ettiği enva’ı cinayât ve ihanâtta binde birini irtikâb etmediğiniz halde şimdi onlara kanarsanız onlardan daha fena bir mevkie düşeceksiniz.”*⁴⁶

Bundan sonra Sait Molla kendisinin ve kendisi gibi olup da hem İttihat ve Terakki’ye hem de Anadolu’da başlayan Türk Millî hareketine muhâlif olanların *“niçin muhâlif”* olduklarını açıklamaya çalışmakta ve sözlerini şöyle sürdürmektedir:

*“Biz neye muhâliflik? Bir kere gayemizi düşünelim. Bu memleketi perişan eden o sefil İttihat ve Terakki sanâdidine değil mi? Ankara’ya neden muarız bulunuyorduk? Aralarındaki ittihatçıları görerek Anadolu cereyânının ittihatçı cereyânı olduğuna kail olduğumuzdan değil miydi?”*⁴⁷

Sait Molla Anadolu hareketine karşı olduğunu gizlememekte ama bunun nedenini İttihat ve Terakki’ye atfetmektedir. Bu ifadelerde Sait Molla’nın samimi olduğu düşünülebilir. Çünkü Anadolu hareketini bir İttihat ve Terakki hareketi/girişimi olarak gördüğü bir gerçektir. Nitekim 4-11 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresi’nin ardından kendi gazetesinde yazdığı yazı bunu açıkça göstermektedir. Sait Molla’nın ilgili yazısı *“Anadolu’daki Cür’etlerin Sonu”* başlığını taşımaktadır. Sait Molla bu yazısının sonunda Kongre ile ilgili olarak şöyle demektedir:

*“Hülâsa memleket; bugün ittihatçı zihniyetiyle son vaziyeti almaktadır. Anadolu’dakilerin son cür’eti, kendilerinin istikbâlini mahv ettiği gibi vatanın da vaziyetini istediğimiz şekilden başka bir hale ilka eylemektedir.”*⁴⁸

Sait Molla’ya göre, her ne kadar başlangıçta Anadolu hareketini idare edenler içinde İttihat ve Terakki mensupları var idiyse de şimdi durum değişmiştir. *“Çünkü Anadolu erkânı; ittihatçıların sergerdelerini Lozan’da cürm-i meşhûd halinde yakaladı. İsmet Paşa; onları Fransız sermaye-dârlarına milleti esir etmek isterken tuttu. Hariciye Nazırı sıfatıyla da millet meclisinde bu hakikati adeta hepimizin enzâr-ı ibretine vaz’ etti. Bu ihanet*

⁴⁶ Sait Molla, **MH**, s.1

⁴⁷ Sait Molla, **MH**, s.2.

⁴⁸ *“Anadolu’daki Cür’etlerin Sonu”*, **Türkçe İstanbul**, 18 Eylül 1335-1919, No:282, s.1

*çetesi; yakayı ele vermeleri neticesinde nihayet bugün kendilerine has olan nîfâk ve şerleriyle yaygaraya başladılar. Üzerlerine mes'uliyet-i kanuniye almamak için de suret-i haktan görünmeği unutmadılar. Şimdi ise Anadolu'ya türlü türlü fırsat ve sebeplerle hücum etmek, Ankara'yı ezerek yerlerine geçmek, yahut onları kendi nüfûz ve emirleri altında bulundurmak için o kara günlerde baykuş gibi zavallı milletimizin başına üşen ma'hud şarlatan, şaklaban gazeteleriyle çalışmağa başladılar. Diğer taraftan sizin muhâlefetinizi Ankara'nın aleyhine çevirip sizleri ne yaptığını ve hangi gaye için muhâlefete girdiğini bilmeyen ahmaklardan addetti. Sizden çeteler toplamağa kalktı. İşte size gazeteleriyle "hıyânet cephesi" nâmını veren bu hakikî hain ve mel'unlar asıl şimdi sizi hıyânete sevk ediyorlardı."*⁴⁹

Sait Molla'ya göre İttihat ve Terakki mensupları memlekete ihanet etmiş, memleketi parçalamıştır. Ayrıca Ankara hükûmetine atfedilen kötü hareketler de ittihatçılar onlarla beraberken meydana gelmiştir ve "*O fenalıkların hepsini o ittihatçılar irtikâb ettiğine şüphe edilemez. Zirâ gördüğümüz o fenalıklar vaktiyle rüesâ-yı ittihadiyeden gördüğümüz fenalıkların nev'inden idi ki bu nev'ler onların şahsiyetine mahsûstur.*" İttihatçılar "*adam parçalayan, hunharlıktan zevk alan*"⁵⁰ insanlardır.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerini "*caniler, katiller, memlekete ihanet edenler*" olarak değerlendiren Sait Molla'ya göre, onlar "*bütün dünyanın Türk'e sürmek istediği lekenin hakikî sahipleri*" dir. Ona göre "*İttihatçılar; Bağdad'ı, Basra'yı, Elcezire'yi, cihanın üzerine titrediği o sevgili Irak'ı, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Kudüs'ü, Maan'ı, Beyrut'u, Cebel-i Lübnan'ı, islâmiyetin kıblegâhı olan Mekke-i Mükerrerme'yi, Medine-i Münevvere'yi, Yemen'i, Asir'i, Havran'ı, Trablusgarb'ı, Bingazi'yi, Rodos'u, Girid'i, Sakız'ı, Midilli'yi, bütün Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetini, Selanik'i, Kosova'yı, Yanya'yı, İşkodra'yı, Manastır'ı bütün Rumeli'yi otuz sekiz milyon ahâlisi, zengin madenleri, enva' menabi-i serveti ile on üç sene içinde Osmanlı padişahlığından ayırdıktan, Bosna ve Hersek'in, Rumeli-i Şarkî'nin, Mısır'ın, Kıbrıs'ın padişahlıkla alâkasını*"⁵¹ kestikten sonra memleketi küçültmüşlerdir. Öyleyse asıl vatan hainliği ittihatçılara muhâlif olmak değil, Ankara'ya karşı onlarla işbirliği yapmış olmaktır.

⁴⁹ Sait Molla, **MH**, s.2.

⁵⁰ Sait Molla, **MH**, s.3.

⁵¹ Sait Molla, **MH**, s. 3-4.

Sait Molla, “*muhâliflik ve muhâlifiz*” diye sözlerini sürdürürken bir kez daha asıl muhâlifliklerinin İttihat ve Terakki’ye karşı olduğunu belirtmekte ve şöyle devam etmektedir:

*“Fakat kendimizden başka iş başına gelenlerin hepsine muhâlif değiliz. Hayır Efendiler. Herkese muhâlefete muhâlefet demezler. Menfaâtperestlik derler. Biz İttihat ve Terakki’ye muhâliflik. Ve ona hatta o isme muhâlif kalmakla mantıkî bir hareket takip etmiş oluruz.”*⁵² Sait Molla bu sözleri ile hem muhâliflere takip etmeleri gereken yolu gösteriyor hem de Ankara’ya karşı açık bir cephe almaktan kaçınmış oluyordu.

*“Bugün siyasetten çekiliyorsam bu feragatim esbâb-ı saireye müstenittir ki atıyyen bu sebepler de anlaşılacaktır. Bu beyân-nâmemle siyasette az çok beraber çalıştığım rüfekaya, sizlere veda ederken muhteramın mealini kemâl-i ehemmiyetle telakki ve der-pîş etmenizi bütün samimiyyet-i vicdaniyyemle tavsiye ve rica ederim.”*⁵³ diyerek muhâliflere seslenen Sait Molla, ri-salesinin sonunda sözü bir kez daha muhâliflere getirerek şöyle diyordu:

*“Efendiler; tekrar ediyorum: Pek mühim bir ân-ı tarihî yaşıyoruz. Sevseniz de sevmeseniz de bugün Ankara’da mevcut olan hükûmetin bütün ci-hâz-ı hayatiyesiyle takviyesine muvaffak olamazsanız buna mümânaat edenlere kat’iyyen iştirak etmeyiniz. Tarih karşısında hakikî hain olmaktan korkalım.”*⁵⁴

2. Sait Molla, İmparatorluk ve Osmanlı Hanedanı

Sait Molla’ya göre, İttihat ve Terakki idaresi İmparatorluğu küçültüp kuşa çevirdikten sonra “*üç dört milyon nüfusluk bir Türkiye’nin imparatorluk, padişahlık olarak kalmayacağı tabii*”⁵⁵ idi. Ona göre, aslında Osmanlı Hanedanı da devlet idaresi yeteneğinden mahrumdur. Bu konuda “*Hanedan-ı Âl-i Osmanı pek güzel tanıyoruz. Mevcudu içinde asr-ı hâzıra göre devlet idare edebilecek bir ferdi gösterebilir misiniz?*” diyen Sait Molla, “*Dört buçuk sene makam-ı hilâfet-i islâmiyye ve saltanat-ı Osmaniyede bulunmuş*”olan Vahdettin hakkında ise açık bir fikir ortaya koymaktan kaçınmaktadır. Bununla birlikte ona göre, Vahdettin de İttihatçılara muhâlifdir ve İttihatçılar Ankara’dan ayrıldıktan sonra Ankara’ya muhâ-

⁵² Sait Molla, **MH**, s. 4.

⁵³ Sait Molla, **MH**, s. 8.

⁵⁴ Sait Molla, **MH**, s. 8.

⁵⁵ Sait Molla, **MH**, s. 4.

lefet etmekten vazgeçmiştir. Sait Molla Vahdettin'in bu tavrını şöyle değerlendirmektedir:

*“Hakan-ı müşarunileyh de kûşe-i vahdette bulunmağı tercih ettiklerini ve memlekette kan dökülmesini, nişâk zuhûrunu arzu etmediklerini hareketleriyle her birerlerimize gösteriyorlar ki bu bence kendileri iş başına gelseler bile haleflerinden nev-mîd olduklarını binaenaleyh işi böylece meşiyet-i ilâhiye bırakmakta memleket için hayır gördüklerini gösterir.”*⁵⁶

Sait Molla bu sözleriyle eski padişahın, bu tavrı ile, muhâliflere takip etmeleri gereken yolu göstermiş olduğuna da inanmaktadır.

3.Sait Molla ve Ankara Hükûmeti

Sait Molla bu risalesinde Ankara hükûmetine karşı açık bir muhâlefet göstermemekte, Anadolu'ya/Ankara'ya karşı olan eski muhâlefetinin ise Anadolu'da/Ankara'da bulunan İttihat ve Terakki mensuplarından kaynaklandığını açıklamakta ve risalenin yazıldığı tarihte Ankara hakkındaki düşüncelerini aşağıdaki şekilde dile getirmektedir.

1.Sait Molla'nın asıl muhâlif olduğu Ankara hükûmeti değil, bu hükûmet bünyesindeki İttihat ve Terakki mensuplarıdır. Ona göre, şimdi bazı İttihat ve Terakki mensupları da Ankara Hükûmeti'ne karşı muhâlefete başlamışlardır. Fakat Ankara kuvveti Türkiye'ye *“iki yüz seneden beri kimsenin temin edemediği bir muvaffakiyeti istihsâl”*⁵⁷ etmiştir. Öyleyse Ankara'ya muhâlefet ederek İttihatçılarla işbirliği yapıyor görünmek doğru bir hareket değildir. Aksi takdirde muhâlifler yıllardır muhâlefet ettikleri İttihatçılarla birlikte hareket etmiş olacaklardır. Bu da muhâlifliğe aykırıdır.

Sait Molla'ya göre, Ankara da *“kusursuz”* değildir ama İttihat ve Terakki *“memleketi”* parçalamış, Ankara ise *“memlekete namus ve mevki”* kazandırmıştır. Ayrıca Ankara'ya isnâd olunabilecek kötülükler yapılırken İttihat ve Terakki mensupları onlarla beraber olduğu için bu kötülükleri yapan Ankara kuvveti değil, İttihatçılardır. Sait Molla'ya göre, İstiklâl mahkemeleri de kanlı mahkemelerdir ama *“Lozan'da en büyük ihaneti irtikâb eden İttihat ve Terakki sergerdesini Hariciye Nâzırı Meclis-i Millî'de söylediği halde onu bir İstiklâl Mahkemesi'nin emir ve hükmü”*⁵⁸ altına alımı-

⁵⁶ Sait Molla, **MH**, s. 4.

⁵⁷ Sait Molla, **MH**, s. 2.

⁵⁸ Sait Molla, **MH**, s. 3.

yor. Çünkü “*Aralarındaki vahşiler ayrıldıktan sonra o kanla hareket etmek Ankara için kabil olamıyor.*”⁵⁹

İttihat ve Terakki ile Ankara kuvvetini birbirinden ayırmaya özen gösteren Sait Molla’ya göre, İttihat ve Terakki Türk milletine dünyanın leke sürmesine neden olmuş iken Ankara, “*Türk namını cihânda lâıyk olduğu tahârete nail*”⁶⁰ etmiştir.

Sait Molla bu tarihte Ankara hükûmeti tarafından gerçekleştirilen bazı siyasî inkılâplara da değinmektedir. Ona göre, muhalifler, padişahlığı kaldırıp Cumhuriyeti ilan etti diye Ankara’yı suçlayabilirler. Ama bunda haksızdırlar. Çünkü “*Harpten sonra cihanın her tarafında görülen enva’-ı taklibât gibi biz de memleketimizde böyle bir inkılâbı emri vaki halinde görüyoruz.*”⁶¹ diyen Sait Molla, ayrıca şu soruyu da sormaktadır:

“*Almanya İmparatorluğu nerede? Avusturya İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu nerede?*”⁶²

2.Sait Molla’ya göre, Ankara’ya muhalefet yanlıştır. Özellikle “*Kaynarca Muahedesi’nden beri iki yüz sene mütemadiyen sukût eden Türkiye’yi Lozan Konferansı ile kurtaran ve bütün dünyanın nazar-ı ihtirâmını kazanan rüesâ-yı ittihadıyeden ayrılarak da basiret ve kiyasetini ispat eden bir hükûmete muhâlefet etmek artık aklımızdan geçmemelidir.*”⁶³ Sait Molla, “*biz eskiyi isteriz*” demenin ve “*vatani*” karıştırmanın bir manası yoktur diye düşünmektedir. Çünkü, bu, vatanda bölünmeye ve biri İstanbul, diğeri Ankara olarak iki başlılığa yol açabilir. Ankara’ya muhâlif olan İttihatçıların istediği de budur.⁶⁴

Sait Molla bu konuda muhâlifleri uyarırken, böyle bir gelişmeyi mümkün de görmektedir. Fakat öyle olsa bile muhalifler bu oyuna alet olmaktan sakınmalıydılar. İttihatçılardan uzak durmalıydılar.⁶⁵

Sait Molla bu risalesinde bir iddiada daha bulunmakta ve kendisinin, bir anlamda, ne kadar ileri görüşlü olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bu iddiaya göre, Sait Molla, “*mütarekenin daha çok ibtidalarında henüz bu-*

⁵⁹ Sait Molla, **MH**, s. 3.

⁶⁰ Sait Molla, **MH**, s. 3.

⁶¹ Sait Molla, **MH**, s. 4.

⁶² Sait Molla, **MH**, s. 4.

⁶³ Sait Molla, **MH**, s. 4.

⁶⁴ Sait Molla, **MH**, s.4-5.

⁶⁵ Sait Molla, **MH**, s. 5.

günkü Cumhuriyet heyeti daha Ankara'ya gelmedikleri bir zamanda Hilafet ve Saltanatın yekdiğerinden ayrılacağını"⁶⁶ söylemiş ve "*Beyoğlu Mutasarrıfı Saadettin ve Hariciye Müsteşarı İhsan ve Bahriye Miralayın Enver ve Ahmet Rifat Bey Efendilerin yanında*" bu kanâatini yazarak bir "arıza" ile "*Sultan Vahidettin Han Hazretlerine irsâl ve takdim*" eylemiştir. Onun bu düşünceleri "*Elbette .. bir kerametten mülhem değildi.*"⁶⁷ Ama, bu sözler gerçek olmuştur. Bu nedenle şimdiki sözleri de aynı mantığa dayandığı için dikkate alınması gerekli olan sözlerdir. Sait Molla, bu risalesiyle TMMM'ne bir de mesaj vermekte ve şöyle demektedir:

*"Ümid ederim ki bu samimiyyet ve ihlâsımı nazar-ı dikkate alarak millet meclisi erkânı ricâl-i hükûmet bile aralarındaki vifâk ve ittifâkı teşdîd edecekler ve her türlü nifâk ve teşettütten mücânebet eyleyecekler ve husûsuyla hükûmet kuvvetinin en küçük bir parçasını bile dinî ve millî nâmlarla İstanbul'da veya sair mahallerde yüksek mevki' temin etmek isteyenlerden birine vermek ve bu suretle şîrâze-i hükûmeti çözüp çorap söküğü vaziyetini istihzâr etmekten hazer, katiyyen hazer edeceklerdir."*⁶⁸

4. Lozan antlaşması'nın Gerektirdiği Af Kanunu

Sait Molla bu risaleyi yazdığı zaman Ankara hükûmeti Lozan Antlaşması'na göre çıkaracağı af kanundan muaf tutulacak 150 kişilik listeyi henüz hazırlamamıştı. Ama bir af kanunu gündemde idi. Bu nedenle Sait Molla bu risalesinde bu konuya da değinmektedir.

Sait Molla'ya göre, Ankara hakkında yukarıdaki sözleri söylemesi için Mustafa Kemâl Paşa'dan para almamıştır. Ama böyle bir iddiada bulunabilir. Bu nedenle bunu açıklama gereği duyan Sait Molla gündemdeki af kanununa değinmekte ama "*hükûmetin avfını kabul edemem.*" demekte ve sözlerini şöyle sürdürmektedir:

"Ben Jöde'nin Fransa harbinden sonra Fransa'nın iade-i asâyiş ettiğini beklediği, ondan sonra Fransa'ya giderek beraâtini istihzâl ettiği gibi avukatlığında herkesin gözü önünde yazıhaneme kadar gelerek mahkemeyi temyiz mukarrerâtını fâş eden, müsteşarlığında Faik ve Muhittin Beyler arasında tahaddüs eden bir davada hangi tarafa emr edersen onun lehine hükmedeceğine söylemek küstahlığında bulunan, Adliye merdiveninde Koz-

⁶⁶ Sait Molla, **MH**, s. 8.

⁶⁷ Sait Molla, **MH**, s. 8.

⁶⁸ Sait Molla, **MH**, s. 8.

*midi Efendi'nin koltuğuna girerek mümaileyhden istimdâd eden reislerden İstanbul mahkemelerinin tathîr olunacağı, mehâkimde yalnız hak ve vicdanın hâkim olacağı yakın bir zamanda berâatimi kendim istihsâl edeceğim. Başkalarının beni afına ihtiyacım yoktur.”*⁶⁹

Sait Molla bu arada bir de güç gösterisinde bulunmakta ve şu iddiada bulunmaktadır:

*“Ben isteseydim bugün San Remo'dan başlayarak öyle bir muhalefet cephesi tesis edebilirdim ki muahedemizin tasdiki bile tehlikeye uğrayabilirdi.”*⁷⁰ Fakat bunlar, iddiaya göre, vatanın parçalanmasına neden olacağı için Sait Molla tarafından tercih edilmemiş, aksine Sait Molla *“San Remo'dan başlayarak bilakis nifâk ve şikâkı kaldırmak ve bugün mülkümüzde teessüs eden hükûmete müşkilât göstermemek cihetini tercih etmeği namus, hamîyyet, vicdan borcu”*⁷¹ bilmiştir. Bununla birlikte Sait Molla şu itirafta da bulunmaktadır: *“Efendiler! Benim de infialâtıma tabi olduğum dakikalar oldu. İttihat ve Terakki şebekesinin tesiriyle İstanbul'da aleyhimde yapılan tesvilâta, vicdansızlığa, hasb-el-beşeriyye muğber olarak böyle bir hücumla davrandığım dakikaları geçirdim. Netice itibarıyla infialime galebe ettim. Ben eskiden de, şimdi de vicdanımın, kanâatimin adl ü mantığın icâb ettirdiği ahvâl ve harekâttan ayrılmadım.”*⁷²

5. Sait Molla ve Tevhid-i Efkâr Gazetesi

Sait Molla'nın söz konusu risalesinde İttihat ve Terakki dışında ikinci büyük yeri **Tevhid-i Efkâr** Gazetesi ve onun sahibi ve başyazarı Velid Ebuzziya tutmaktadır. Sait Molla'ya göre, **Tevhid-i Efkâr** ve onun sahibi İttihatçılarla yakın işbirliği içindedir ve asıl *“hıyânet cephesi”* muhâlifler değil, **Tevhid-i Efkâr** gazetesi ile onun sahibi ve İttihatçılardır⁷³.

Sait Molla bu risalesinde **Tevhid-i Efkâr** gazetesi ve sahibi hakkında çok sert bir dil kullanmaktadır. Bunun nedeni ise 2-3 yıldanberidir **Tevhid-**

⁶⁹ Sait Molla, MH, s. 6-7. Fakat Kıbrıs'ta iken yayımladığı beyannamede Ankara hükûmetinin kendisini affetmeyerek 150'likler listesine koyması konusundaki kararını *“Türkiye Millî Meclisi'nin hem kendi Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na hem de bütün dünyadaki parlamentoların kavânîn ve talimâtına muhâlif olarak efrâd-ı milletten bazıları hakkında bila-muhakeme ceza kararı vermesi caiz-i ehemmiyet midir?”* diyerek eleştirmektedir. Bkz. Mehmet Demiryürek, a.g.e, s.1235.

⁷⁰ Sait Molla, MH, s. 7.

⁷¹ Sait Molla, MH, s. 7.

⁷² Sait Molla, MH, s. 7.

⁷³ Sait Molla, MH, s. 5.

i Efkâr gazetesi ile Sait Molla arasında bir çatışmanın yaşanıyor olmasıdır. Sait Molla'nın risalesini daha iyi değerlendirebilmek için Sait Molla **Tevhid-i Efkâr** çatışmasının temeline ve 1923 yılında Sait Molla Türkiye dışında iken gazetenin Sait Molla hakkında yazdıklarına bakmak yararlı olacaktır.

4 Ocak 1923 tarihli **Tevhid-i Efkâr** gazetesi "*Firârî Molla*" başlıklı bir yazı yayımlamıştır. Bu yazıya göre, İstanbul'daki cinayet mahkemesi 3 Ocak 1923 tarihinde, Sait Molla'yı (gazeteye göre "*mahud Molla habisini*") "*üç sene küreğe mahkûm ve hukuk-ı medeniyeden ıskat*" etmiş, ama bu konuda çok geç kalmıştır.

Çünkü "*Molla ununu elemiş ve eleğini asmış, işlerini bitirmiş. Bütün malını, mülkünü de yoluna koyup sağlam kazığa*" bağlamıştır. Sait Molla "*bir iki şahsî cürüm değil eytâma, adliyeye, memlekete birçok cinayetler ve hıyânetler irtikâb etmiş*" bir kişidir ve **Tevhid-i Efkâr** gazetesi "*Molla'nın şirretlikleri ayyuka çıktığı, henüz millî ordumuzun taarruza başlamamış bulunduğu*" bir zamanda Sait Molla'nın yakasına yapışmış ama bir şey elde edememiştir. Bu sırada Molla'nın İstanbul'daki evi yanmış⁷⁴ ve Sait Molla evinin **Tevhid-i Efkâr** gazetesi sahibi Velid Ebuzyiya tarafından yakıtırıldığını ileri sürerek hakkında dava açmıştı. Fakat mahkeme gazete sahibinin beratine karar vermiş ve bu kez de Velid Ebuzyiya Sait Molla'ya karşı iftira davası açmıştır. Mahkeme Sait Molla'yı gıyabında yargılayarak "*3 sene müddetle küreğe konulmasına ve hukûk-ı medeniyeden bilâ-ıskat emvâl-i mevcûdesinin usûlen idare ettirilmesine ve mesârif-i muhakemenin istifâsına*"⁷⁵ karar vermiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi daha sonraki zamanlarda da Sait Molla aleyhindeki yayınlarını sürdürmüş ve "*Molla Mel'unu Nerede*"⁷⁶, "*Sait Molla Romanya'yı Karıştırmaya Başladı*"⁷⁷ ve "*Câni Sait Molla*"⁷⁸ gibi başlıklar altında Sait Molla ile ilgili haberler vermiş ve konuyu gündemde tutmuştur. Özellikle "*Sait Molla Romanya'yı Karıştırmaya Başladı*" başlıklı yazıda, gazete, Sait Molla için "*mel'un, leîm (alçak), irzâl (rezil), habîs (pis),*

⁷⁴ Evi yakan milliyetçilerdi. Bkz. Kandemir, Sait Molla'nın Evi Nasıl Yakıldı, **Tarih Hazinesi**, Yıl:1, sayı:3, Aralık 1950, s.135.

⁷⁵ "*Firârî Molla*" ,**Tevhid-i Efkâr**, 4 Kânun-ı sani 1923, s.3.

⁷⁶ "*Molla Mel'unu Nerde?*", **Tevhid-i Efkâr**, 18 Şubat 1923, s.3.

⁷⁷ "*Sait Molla Romanya'yı Karıştırmaya Başladı*", **Tevhid-i Efkâr**, 16 Ağustos 1923, s.1. Gazetenin ilk cümlesi şöyledir: "*Bu alçak herif memleketimizde yaptığı hıyânetlerine Romanya'da da devam etmek suretiyle ne mel'un bir şerîr olduğunu bir daha isbat eylemektedir.*"

⁷⁸ "*Cani Sait Molla*", **Tevhid-i Efkâr**, 9 Teşrin-i sani 1923, s.2.

ucûbe-i fitrat (garip yaradılışlı), sahtekâr, câni, müfteri (iftiracı)” gibi ifadeler kullanmıştır. Gazete ayrıca Sait Molla’yı bilerek kendi evini yakıp sigortadan para almakla, İngilizlerden para almakla ve eytâm idaresinde yolsuzluk yapmakla⁷⁹ da suçlamıştır.

Sait Molla risalesinde bu yazılara cevap verirken adeta ağzını açmış, gözünü yummuş ve idialara çok sert cevaplar vermiştir. Sait Molla’ya göre, **Tevhid-i Efkâr** muhâliflere “*huyânet cephesi*”⁸⁰ adını vermiştir. Ama asıl hain **Tevhid-i Efkâr** ve İttihatçılardır. Sait Molla’ya göre “*Tevhid-i Efkâr’ın veled-i ma’ruf-ziyânî*”⁸¹ padişahı aldatmak için telgraf tasnî ettiğini 7 Teşrin-i sâni tarihli gazetesinde itiraf ediyor. Aynı zamanda Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası üzerine Anadolu’dan gelen telgrafları Refik Halid Bey’in verdirmediğini karıştırarak gazetesinde çevirdiği tekerlemelerle *şimdiki Anadolu idaresini ahmak yerine koyup onları aldatmak istiyor.*”⁸² Sait Molla’ya göre, oysa o tarihte Refik Halit’in Posta müdürü olmadığını Ankara çok iyi bilmektedir. Dolayısıyla aslında “*veled-i merkûm bu sözlerinin heyet-i mecmûasıyla kendisinin yalancı, muğfil, sahtekâr, namussuz bir adam olduğunu itiraf etmiş*”⁸³ olmaktadır. Sait Molla’ya göre, artık “*bu sokak piçinin hilelerine bütün milletin dikkat etmesi zamanı gelmiştir.*”⁸⁴

Velid Ebuzziya hakkında bu ağır sözleri söyleyen Sait Molla, kendisinin “*Veled-i ma’ruf-ziyânî fazla teşhir*”⁸⁵ ettiğinin sanılmamasını ve bu sözlerinin “*şahsî bir maksada atf*” edilmemesini de istemektedir. Sait Molla’nın ondan bahsetmesinin nedeni “*İsmet Paşa’nın istikbâli bahanesiyle Köstence’ye geldiği zaman oradaki muhâlifleri daha o zamandan daire-i nifâk ve ittihadına almağa çalıştığını haber*”⁸⁶ alması nedeniyledir.

Velid Ebuzziya hakkında “*canbaz, hokkabaz*”⁸⁷ gibi ifadeleri de kullanan Sait Molla, Velid’in bir taraftan İsmet Paşa’yı karşılamak için Roman-ya’ya gelmişken aynı zamanda diğer taraftan da İsmet Paşa’nın bakan olduğu hükûmetin reisini “*yani Mustafa Kemâl Paşa’yı İzmit nutku dolayı-*

⁷⁹ Sait Molla eytâm idaresinden 10.000 lira almıştır. Bkz. **Milliyet**, 29 Mayıs 1926, s.2.

⁸⁰ Sait Molla, **MH**, s. 2.

⁸¹ Bu ifade Sait Molla’nın Velid Ebuzziya’ya hakaret etmek için kullandığı özenle seçilmiş bir ifade olmalıdır.

⁸² Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁸³ Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁸⁴ Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁸⁵ Sait Molla, **MH**, s.5.

⁸⁶ Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁸⁷ Sait Molla, **MH**, s. 5.

stıyla cinnet ve cinayetle itham"⁸⁸ etmekte olduğunu iddia etmektedir. Sait Molla'ya göre, dolayısıyla Velid Ebuzziya sahte bir "*vatanseverdir.*"⁸⁹

Sait Molla, bu sözleri ile "*İşte bu rezilin bu suretle muhâlefeti iğfâl etmesi ihtimaline binaen bu defa da yüzündeki maskeyi yere indirerek veled-i mel'unun pek müstekreh ve müteaffin olan çehresini*"⁹⁰ gösterdiğini ileri sürmekte ve muhâliflere bu adamdan uzak durmalarını tavsiye etmektedir. Ona göre "*Binaenaleyh muhâlifler maişetini böyle sahte vatan-perverlikle temin eden ve hiçbir dar-ül-ilimden şهادetnamesi olmayan bu gibi katillerin, canbazların iğfâli karşısında metanet göstermeği ve onların rezilâne ithamlarına da ehemmiyet vermemeği ve hele bunlara darılarak oruç bozmamağı bilmelidirler.*"⁹¹

Sait Molla söz konusu risalesinde Velid Ebuzziya/**Tevhid-i Efkâr** tarafından kendisi hakkında; İngilizlerden para aldığı, kalpazanlık yaptığı, yetimlerin parasını yediği ve evini yakıp sigortadan para aldığı şeklinde birçok iddiaların ortaya atıldığını söyleyerek bunlara da şöyle cevap vermektedir:

*"Fakat onlar öyle bühtânlardı ki biri diğerinin yalan olduğunu gösterirdi. İngilizlerden o paraları alan diğer şeyleri yapmağa ihtiyacı kalırmıydı? Yahut istediği gibi evrâk-ı nakdiye tab' edip kasasını dolduran adamın İngilizlerden para almağa yahut para için siyasete girmeğe, diğer reddâetleri irtikâba ihtiyacı kalırmıydı? Bükreş'deki münzeviyâne hayatım ise ammenin gözü gözü önünde cereyân eylediği halde oradaki esâfil ile müttehiden aleyhimde tasnî' etmedikleri yalan kalmadı."*⁹²

İddiaları bu şekilde reddeden Sait Molla'ya göre, "*müdâfaa-nâmeler*"i ve yayına hazır olan "*hatırât*"ı "*bu şeylerin esasâtını*" gösterdiği için burada ayrıntıya girmeye gerek yoktur.⁹³

Sait Molla, bu risalede ortaya koyduğu Ankara hakkındaki düşünceleri nedeniyle Velid Ebuzziya'nın kendisi hakkında "*şimdi de Mustafa Kemâl Paşa'dan para alıyor*" şeklinde yeni bir iddiayı gündeme getirebileceğini ileri sürmekte ve hem bu muhtemel iddiayı hem de diğer iddiaları şu şekilde reddetmektedir:

⁸⁸ Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁸⁹ Sait Molla, **MH**, s. 5.

⁹⁰ Sait Molla, **MH**, s.5-6.

⁹¹ Sait Molla, **MH**, s. 6.

⁹² Sait Molla, **MH**, s. 6.

⁹³ Sait Molla, **MH**, s. 6.

“Halbuki ben ne İngilizlerden, ne evrâk-ı nakdiyyeden, ne eytâmdan ne de kasdî bir cürümle sigortadan hiçbir şey almadığım gibi Mustafa Kemâl Paşa’dan da bir para almak benim için kabil değildir.”⁹⁴

6. Sait Molla, İngiltere ve Fransa

Sait Molla, risalede kendisinin İngiliz taraftarlığına da değinmekte ve “Bizi İngilizler muhafaza ederse yaşayabileceğimize kani idim.Yine o kanâatimi muhâfaza ediyorum.”⁹⁵ demektedir. Sait Molla’ya göre, 1915 yılında müttefikler arasında yapılan Osmanlı topraklarını paylaşma antlaşmasının yürürlüğe girmesini önleyerek dörtler konferansında Türkiye’yi kurtaran İngiltere’den başkası değildir. Son dakikada Lozan görüşmelerinde Türkiye’ye yardım eden de İngiltere’dir. Bu sözlerden anlaşıldığına üzere, Sait Molla’nın İngiliz sempatisi devam etmektedir.

Sait Molla söz konusu risalesinde Türk-Fransız ilişkilerine de değinmektedir. Ona göre, Fransa, Ankara ile özel bir antlaşma imzalamış olmasına rağmen Lozan’da Türkiye’nin karşısına çıkmıştır. Bugün Fransa siyasetini yönlendiren kişi Balkan Savaşları’ndan sonra Türkiye’nin çıkarlarına zarar vermek sayesinde Cumhurbaşkanı olmuştur. Gerek savaş sırasında ve gerekse mütarekenin başında bütün Fransız gazeteleri İttihatçıları eleştirirken bu kişi, bugün İttihatçıların başı olan Cavit Bey’e hürmetkâr davranmıştır. Bunun da nedeni Fransa’nın Türkiye’yi ebedî bir iktisadi esarete sürüklemek istemesidir. Sait Molla, bu sözleri ile amacının Fransız “millet-i necibesine” hakaret etmek olmadığını, amacının sadece bugün Fransa’yı idare eden “dimağın pek hafif”⁹⁶ olduğunu göstermek olduğunu ileri sürmektedir.

Sonuç

Sait Molla’nın “Muhâliflere Hitabım” adlı risalesi kanâatimizce birtakım amaç ve beklentilerle yazılmış bir risaledir. Bu amaç ve beklentileri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Sait Molla bu risalesi ile Millî Mücadele dönemindeki muhâlefetinin aslında Ankara’ya karşı değil, İttihat ve Terakki Fırkası ile ittihatçı zihniyetine karşı olduğunu ispatlamak istemiştir. Sait Molla’ya göre, Türk Millî

⁹⁴ Sait Molla, **MH**, s. 6.

⁹⁵ Sait Molla, **MH**, s. 7.

⁹⁶ Sait Molla, **MH**, s. 8.

hareketinin liderleri arasında ittihatçılar bulunduğu ve Anadolu hareketini bir “*ittihatçı cereyânı*” olarak düşündüğü için bu harekete karşı olmuştur. Oysa Ankara Hükûmeti bunun böyle olmadığını gösterdiği gibi, iki yüz yıldan beri “*kimsenin temin edemediği bir muvaffakiyeti*” elde etmiştir. Bu nedenle artık kendisi Ankara'ya muhâlif değildir.

2. Sait Molla bu risalesi ile Ankara hükûmetinin başarılarını alkışladığını göstererek hükûmetin gerçekleştirdiği siyasî inkılâpları, örneğin saltanatın kaldırılmasını, dünyadaki gelişmelerle bağlantılandırıp olağan gelişmeler olarak göstermek ve desteklediğini belirtmek istemiştir. Sait Molla, böylece, kendisinin de Ankara'dakilerden çok da farklı düşüncelere sahip olmadığını göstermiş olacak, aradaki buzlar eriyecek ve Sait Molla belki de af kanunundan istifade ederek 150'likler listesi dışında bırakılacaktır.

3. Tevhid-i Efkâr gazetesi Sait Molla ile en çok uğraşan gazetelerden biri olmuş ve sürekli olarak Sait Molla ile ilgili olumsuz haberler yayımlamıştır. İşte Sait Molla bu risalesi ile adı üzerindeki olumsuz havayı dağıtmak için Tevhid-i Efkâr gazetesinin kendisi aleyhinde yazdıklarına bir cevap vermiş oluyor ve Ankara'ya yakın görünen Tevhid-i Efkâr gazetesi sahibi Velid Ebuzziya'nın aslında Ankara'ya karşı olduğunu göstermek ve dolayısıyla aleyhinde yazılanların değersiz ve yalan olduğunu göstermek istiyordu.

4. Sait Molla'nın bir başka amacı da Türkiye dışına çıktıktan sonra Türkiye aleyhinde herhangi bir faaliyette bulunmadığını ispatlamak idi. Çünkü muhâliflerin bir çoğu Türkiye dışına çıktıktan sonra da muhâlefetlerini sürdürmüşlerdir. Sait Molla bu risalesi ile hem artık kendisinin muhâlif olmadığını ve siyasetten ayrıldığı göstermek istiyor hem de muhâlifleri uyararak Ankara'ya muhâlefetlerinin yersizliğini açıklayıp Ankara'nın gözüne girmek istiyordu.

5. Sait Molla'nın amaçlarından birisi de aslında kendisinin de bir vatansever olduğunu göstermektir. Çünkü eğer kendisi istemiş olsaydı, Ankara'ya karşı öyle güçlü bir muhalefet cephesi yaratırdı ki, Lozan Antlaşması'nın tasdiki bile tehlikeye girerdi. Ama bu hareket vatanın parçalanmasına ve başkalarının çıkarlarına hizmet edeceği için kendisi tarafından tercih edilmemiştir.

6. Sait Molla bu risalesi ile kendisinin ne kadar dürüst olduğunu da göstermek istemiştir. Çünkü mütareke devrindeki İngiliz taraftarlığını reddetmediği gibi hâlâ aynı fikri taşıdığını ve bunda da haklı olduğunu örneklerle ispatlamak istemiştir.

Sait Molla'nın sadece bu risalesini okuyanlar onun masum ve mazlum olduğunu düşünebilirler. Ama Türk Kurtuluş Savaşı dönemindeki faaliyetlerini yakından bilenler bu risalenin “*bir kendisi savunma ve Ankara ile ilişkileri düzeltme girişimi*” olduğunu hissedecektir.

Fakat Ankara Hükûmeti onun samimiyetine haklı olarak inanmamıştır. Nitekim Sait Molla'nın bu risalesi ele geçip Ankara'ya gönderildikten sonra risalenin Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Risalenin yazılmasından ve ortaya çıkmasından yaklaşık 4-5 ay kadar sonra TBMM'nde hazırlanan 150'likler listesine Sait Molla Molla da eklenmiştir. Türkiye'yi idare edenler onun ileri sürdüğü düşünceleri dikkate almamışlardır.

Sait Molla bu risalesi ile hakkındaki iddialara cevap vermek, aleyhindeki yayınların asılsızlığını ileri sürerek kendini haklı göstermeye çalışmak ve Ankara Hükûmeti ile arasını düzeltmek istemiş ise de adının 150'likler listesine alınması onun bu beklentilerinin boşa çıktığını göstermektedir. Kendisine kimse inanmamıştır. Nitekim daha sonraki dönemde Kıbrıs'a geldiği zaman Kıbrıs'taki Atatürkçü Türklerle çatışmaya düşmüş, bu kez de İngilizlerle arasını düzeltmek için çalışmaya ve mektuplar yazmaya başlamıştır.

EK 1

SAİT MOLLA'NIN ROMANYA'DAN VATAN GAZETESİNE GÖNDERDİĞİ MEKTUP⁹⁷

Efendim,

Bükreş, 9 Nisan 923

Gazetenizin bir nüshasında menfâ hareketinizden bahs ederken Malta'ya gideceğiniz günlerde bana rast geldiğinizi ve bi-t-tabi' en yakın merkezden Beyoğlu'na telefon ederek sizi ihbâr edeceğimi bildiğinizi yazdınız. Nüshayı çizip bana göndermişler. Ben de cevabımı yazıyorum. Acaba neşre cesaret edebilecek misiniz?

Muzaffer meselesi dolayısıyla Divan-ı Harb'e yazdığım mufassal bir tezkeremi okursanız, öğrenirsiniz ki ben İngilizlerin ne istihbarât dairelerini ne de askerî merci'lerini kat'iyen bilmem ve ömrümde bir tek fert hakkında bunlara şikâyetim de sebk etmiş değildir. Ben yalnız İngiliz sefâret-hânesini tanırım ve bunlarla ale-l-ekser tahriren görüştüğüm cihetle sûret-i mürâcaâtlarım mazbûttur. Bunlar da derdest-i tab' olan hatrât-ı müdellelemde görülür. Ne çabuk unutuldu ki, birinci Malta seferinde Dahiliye Nâzırı bulunan zâta gazetemde açıkça hücum ettiğim gibi bütün gazetelerin sükûtlarına rağmen yine gazetemde bu vaziyete yegâne itirâz eden ben idim. General Milne'in sağ eli mesabesinde olup ikinci Malta seferini idare ve tanzim eden Fabien Bennett ile en büyük hasım olarak yaşadım. İkinci Malta meselesinde de General Milne'e tahriren serd-i itirâz eden yine ben oldum. Sahte suikast beyân-nâmesinde ise beyân-nâmenin neşr olduğu gün İngiliz Muhipleri Cemiyeti reisi olmaklığım sıfatıyla benimle görüşmek isteyen Kolonel Cromvel'e bunun men' olduğunu delâliyle söyleyen ben idim. Hatta bugün itirazâtta bulunmaklığımın mücib-i teessüf olduğunu telefonla bana söyledikleri zaman beni tedavi etmek üzere yanımda bulunan Akil Muhtar Bey de verdiğim cevapları işitti.

Lütfen Doktor Adnan Bey'e sorunuz? Anadolu'ya ne zaman hareket etti? Celâl Muhtar Bey'den ne gibi bir haber aldı? Celâl Bey'e kim telefon etti? Müsteşarlığımda Divan-ı Harb-i Örfî mahbesinin adliye tevkif-hânesinde olması bahanesiyle nasıl bir gayretle bazı masumları tahlîs ettiğimi de kendi gazetenizin koleksiyonundan öğreniniz.

⁹⁷ "Molla Aleme Meydan Okuyor", *Vatan*, 14 Nisan 1923, s.3.

Müsteşarlığımda bana müthiş suretle hücum eden bir şahsı bile belki muktedir olduğum halde husûsî kuvvetlerle te'dibe asla tenezzül etmedim. Bu şahıs benim akranım olmadığı halde onun aleyhinde mahkemeye mürâcaât ettim. Usûlen cürmü sabit oldu. Mahkûm oldu. Bilahire (siyâsî hasım)larım tarafından iğfâl olduğunu resmen itiraf etti. Ben de davadan feragat ettim. Şimdi İstanbul'da, Anadolu'da bu kadar muârizlarım var. Bir kimse çıkıp diyebilir mi ki beni Molla İngilizlere veya Türk Divâ-ı Harbine şikayetle haps ettirdi? Ben, uğraşacağım kimse ile açıkça uğraşırım. Gizli intikamlardan, namussuzluklardan her zaman kaçtım ve kaçacağım. Benim itikadım budur. Bu mesleğimi Haydarîzade'den öğreniniz. Zannınızın butlâmı sabit olmak için size bundan belîğ, bundan kavî delil olur mu?

Evet, gazetenizle ilân ediniz, böyle bir müşteki arayınız? Bilakis ben bu gibi mesâilde vicdanıma karşı pek müsterihim. Yave ve civarımdan İslâm muhâcirlerinin İstanbul'a ithâlîne müsaade olunmadığı bir dakikada Hilâl-i Ahmer'in bana mürâcaâtı üzerine teşebbüsât-ı lâzımemle o binlerce vandaşımı kılletten, yağmadan kurtardım. Bu suretle Hilâl-i Ahmer'in ihzâr eylediği raporlara müsaade olundu. Bu noktada Celâl Muhtar Bey'in şahâdet-i vicdaniyyesine mürâcaât ederim. Görüyorsunuz ki sizi görüp de haber vermek tenezzülünden çok uzak bulunuyorum. Ne hacet, zannettiğiniz yahut kani olduğunuz gibi telefonla haber vermekliğim lazım gelseydi biraz sonra idare-hânenizin taharri olunması icap ederdi. Bereket versin hikâyenizde böyle bir şeyden bahs etmiyorsunuz.

Kendi kendinize gidip teslim olduğunuzu söylüyorsunuz. İşte sizinle rüfekânızın zânları hep böyle yanlıştır. Nitekim, (Tevhid-i Efkâr) da benim Sultanı iğva ve iğfâl ettiğimi yazmış. Halbuki sultan Vahidettin Han ile müddet-i hayatımda bir kere bile görüşmüş değilim. Orada bulunan Mabeyn-i Hümayun ricâli bu hakikate tamamen vakıftır. Tahkîk edip öğrenebilirsiniz.

Hatta mühim bir mevkiim olduğu halde Şûra-yı Saltanata iştirâk etmedim. Daha fazlasını söyleyemem. Eyyâm-ı resmîyede bile Saray tebrikâtına iştirâk etmiş değilim. Sarayda bulunması lazım gelen resmî defterlere mürâcaât olunursa dört buçuk sene zarfında dört defa ismime ya tesadüf olunur, ya olunmaz. Bu da resmî bir vazifeyi kabulümden sonraki zamanlara maksuddur. Bunları kendimi tenzih ve tebriye için söylemiyorum, buna tenezzül etmem. Hâlâ söylüyorum: Kendi kanâatimden zerresini feda

etmem. İngilizlerle bir tarfık-i i'tilâf bulunmazsa Türkiye'nin Avrupa Devleti halinde bulunmasına imkân göremediğim gibi Asya'da da teşettütten hali olarak yaşayıp müttehid bir halde bulunmaklığımızı müstahîl görürüm. Sulhü ve bilhassa ferdâ-yı sulhde takarrür edecek netice-i kat'iyeyi bekleyelim. Bu kanâatte olan bir adamın idâre-i hazırâ nezdinde kendisini tenzîh ve tebriyeye kalkmak istemiyeceği bedihi olduğu gibi, hükûmetçilik işine kat'iyen veda' ettiğim bir sırada böyle bir maksat ve gayeye hâdim olmayacağımı da takdir edersiniz. Ma'mafih siz nasıl isterseniz öyle telakki etmekte muhtarsınız efendim.

Said Molla”

EK 2.

MUHALİFLERE HİTABIM

مخالفره خطابم

مخالفره ،
 سياستدن تماماً بېكلمه كېم ، شومره ده چله كزه وقايي تلخيص ايدرك برخطره
 يار فقه مجبورييت و جهلته هس ايد بورم ، مخالفره ، دقت ايدكيز ،
 آلدانيور كز ، آلدانيليور كز ، مملكتك اتقايي ايجون سزى اتحاد و تقي
 آلت ايتك ايتيور ، اوت كارل با دده ، مونجده عقد اولنان
 عقاوله لرده اي بيجاره اسكى مخالفره ، اي استانبولك ما موريت موقع
 كوكونى يكي مخالفرى سزرك برر آلت شر و نفاوه اولمقدن باشق بر
 صفتكز يوقدر ، مملكتي ، وطني يریشان ايدن ، ان كوزل ، ان زكين
 تطهر سزى المزدنه قايران ، زواللى وطني بوغازينه قدر بورج صوقان
 ان بولك ناجرلى ، جنائيلرى بلا يردا ارتكاب ايدن ، بېكلمه مخالف و
 معصوم قرده شركزى بالالتزام جبهه حربه شومره ايدرك اولديرن ، كوزل
 ار ككسز براتقان ، زواللى مملكتزى ، خلقمى نه لردنبرى خزانسز ميا درينه
 اسير ايدن او اتحاد و ترقى صنعايدى بوكون اسكى موقعنى قازانم
 ايجون هر كسى قانديركن سزلى ده قانديرفم موفوه اوليور .
 سزى آج ، سفيل ، وطندن هججور بر اقديني ، لهورنه بيدرديكى ، لهورنه
 سوكرك ، صوبالر آلتنده ازه رك ديار ، ديار سوريندرك ، آهسته
 بوغازنه انواع مظالم معدومه بر اقديني كونلرى حيله كار لقمه سزه
 اونوتدريموه ايتيور ، دقت ايدكيز ، عكر كز ده اونلرك ارتكاب ايتيكى

— ۴ —

انواع جنایات و اها نادن بیکده برینی ارتکاب اتمدیکز حالده سمدی اونده
 قانار کز اوندردنه داها فنا بر موقع دوشه بیکسز .

بز نه به مخالفک ؟ بکره غای مزی دوشنه لم بومملکتی یرشاهه ایند اوغل
 اتحاد و ترحمی صنادریدنه دکلمی ؟ انقره به ندرنه معارضه بونیوردده ؟

آرالرنده کی اتحاد جبری کوره رک انالطولی جریانتک اتحاد جی جریانی اولدوغنه قائل
 اولدیفیزده دکلمیدی ؟ فقط کورمیزیک بوکون و ضعیف دکتیدی . چونکه
 انالطولی ارکانی ؛ اتحاد جبرک سرکرده لرینی لوزانده جرم مشهورده هانده
 یا قلا دی ، عصمت یا شا ؛ اوندی فرانز سرعاه داررینه ملتی اسیراتیلد
 ایترکه طوتدی ، خارجه ناظری صفیلده ده ملت مجلسنه بو حقیقی عاداتا
 همیزک انظار عبرتنه وضع ایدی . بواهانت جتسی ؛ یا قای اله دپیری
 بچسندنه نزیات بوکون کندیرینه خاص اولان نفاصه و سرتیریه یایفه بائیلد
 اوز لرینه مکتولیت قانونیه آلماسه ایچونه ده صورت هقدنه کوریکلی اوندومدیر
 سمدی ایب انالطولی دلو دلو فرصت و سببلره هجوم ایتک ، انقره بی
 ازه رک یرلرینه کچمک ، یا خود اوندی کندی نفوذ و امرلی آلتنه بولندیرجه
 ایچونه اوقارا کوندرده بايقوشی کبی زوالی ملتیزک باشنده اوسن معروف
 شارلوتان ، ساقلابان غزته لریمه هاشمه باشلادیر ، دیگر طرفده سرن
 مخالفکری انقره تک علیخه چو یروپ سزلی نه یایدیغنی دهانکی غای ایچون
 مخالفته کیردیکنی بیایمه احقردن عدا ایدی ، سزده هته لرله لرینه قائلد
 ایشته سزه غزته لریمه « خیانت جبره سی » نامنی ورن بو حقیقی خانی و
 ملعونلر ؛ اصل سمدی سزی خبیانته سوره ایده یرروردی چونکه رؤسای ایچونه
 مملکتزه ایکی یوز سنه دنبری کیمیک تأمیه ایده دیککی بر حوقیقی استحصال ایند
 انقره قوتنه قارسی ؛ موضع اولزلر کندی برینی مسؤل ایتیمک اوزره مخالفتی استخلم
 واستعماله قالدی . اوندیر ، دقت ایدیکز بن انقره تک تصور سز اولدوغنه

- ۴ -

قانغ دکلم ، نطق بولگون اورناده بری مملکتی بارجه لایان دیگرى مملکت ناموس و
 حویج قازاندىران ایکی یارتی و - بری سله لردنبرى مملکتده ، مخالفده
 اهانت اتخمد . دیگرى حقنده هنوز بو حکمی وبره مین بالعکس بولگون مملکتی
 قتلص اتخمد . انقره - اسنادایده بیلدیکم فنالقدر اجرا اولونکره اتخایلر
 اولدلم برلردی او فنالقدرک هسنی او اتحاد جملک ارتکاب اتیکنه شهر
 ایلم من زبرا کوردیکم اوفنالقدر ، وقتیلد روسای اتحادیه دن کوردیکم فنالقدر
 لقدرک نوعنده ایدی که بو نوعلر ؛ اولدلم تنصیه منحصردر . انقره ی بولگون
 کوردیکم ، لوزانده ال بولک اهانتی ارتکاب ایله اتحاد وترمی سرکرده سنی
 فبارجه ناظرى مجلس ملیه سویدیکى جمله اونی بر استقلال محکمیندک امر حکمی
 آلا بیلدیورمى ؟ آزارلری و هشمیر آیریلندنه صوکر او قانده حرکت ایلد انقره
 ایچون قابل اولامیور ، حتی استانبولده بوشیریلر دولتی بارجه لایان دوغری
 سور و کلورکره انقره ده اسکی فعالیتیکده بری کوریلد مندر . چونکه آدیم بارجه لایان
 انسا اولدیورم ، شوخوارلقدنه ذوقه آلايه اتحاد جملر انقره دنه آیریلدیور و
 توصیا نکارلم لمیشیک اطرافنده لولولاندیلر .

شوی ده اعتراف ایتیلدیکم صنادید اتحاد یعنی جانیلر ، قاتلملر مملکت اهانت
 ایلمر انقره دنه آیریلدلم و لهنه ایلم دفع اولدورم بولک بر خدمت کورتملر
 چونکه بونده دنیلدلم تورک سورملک ایستیکم لکن نل حقیقی صاهیلر کندی
 حاهیلر ، اخذیکم ایلم برابر انقره دنه آیریلدورم استانبولده تنص و تعین
 ایتدیکم تورک نامنی جولانده لایور اولدیکم طرارته نائل ایتدیلر .

شاید بونورمه و هیلانی ، همدننی صانلایورم برها سوسی کبی انقره ده حالا
 یاشایان وارم که امیدانیمورم - او محیطه بوندره تحمل ایله بیلدیکم ، اولدیکم
 اصلده اتحاد ایله کیمى وضعیت حاضره ده استدللال ایله بیلرکم بوده وطن
 ایچوره بر بشارت اولور .

انقره - سز بر حرکت عطف ایله کیکم ، انقره ؛ یادشاهی قالدودى ، جهوریتی
 اعلانه ایتدی دیم کیکم . نطق اخذیلر ؛ اول بولایت سولتی بزه راصو دکلم
 صبه صوکر جولانک هر طرفنده کوریلر انواع تقلبات کبی بئوده مملکتزده
 بولم بر انقلابی امر واقع حالنده کوریلور ، آلامنایا ایچرا طولنی نره ده ؟ اوسترا
 ایچرا طولنی ، روسه ایچرا طولنی نره ده ؟

اتحاد جملر ؛ بغدادی ، بصره ی ، الجزیره ی ، جولانک اوزرینه تره دیکى
 اوسولیکى عراقی ، سوریه ی ، شامی ، هلبی ، قدسی ، معانی ، بیروتی
 جبل لبنان ، اسلامیتله قیلد کاهى اولان مکمل کورمى ، معینه منوره ی ، یعنی
 عسیری ، هورانی ، طرابلس غری ، بنغازی ی ، ردوسی ، کیری ی ، ساقی

- ۴ -

دردی ی، بجه جزایر بحر سفید و لاتی ، سلاویکی ، قوصووی ، یانی ای انقودا
مناسری ، بنوه روم ایلی ی اوتوز سکز میلیون اهالیسی ، زنگیم معدنری ،
انواع منابع تروی ایلم اویره اویج سنی ایچنده عثمانی پادشا هلفنده آیرودن
بون دهرسکل ، روم ایلی شرفیند ، مصره ، قریبک پادشا هلفنده خلافت
کدرده سوکرا اویج درت مبلویه نفوسوه برتورکیانک ایملطویسه ،
پادشا هلفه اولارده قاطیه غنی طبیعی دکلمیسی ؟ ستمدی اذنییر مملکتی
بودجه آلیغی کویلمنلرله برابر اولوب ده کویلمسه بر دولت کوره ااره
تکیین ایده ندره هجوم ایده چسکسز هم کولنج بر حرکتی اختیار قیسه اولورسکز هم ده
وهدانکزه قارشی حرکت ایلمسه بولورسکز ، سوکرا ده سزه خانیه و طره
دیرلمه بوشکمه تاریخ ده اشترال ایدر .
اخذییر ؟ بر نقطه ده داها وهدانکزه مراجعت ایده چکم ، خانلاره آل عثمانی
بله کوزل لطانورز موهدوی ایچنده عصر خافه کوره دولت اداره ایده بیدر
برخردی کویستره بیدر سکز ؟ بو نقطه لردده لسه تعریفی اوز اتمیم ،
همیزک بیلدییمز حقیقتی اورتیه بیدر سکل یه کندی عزت نفسی بیلدی
ایچتمسه اولورز . درت بجه سنه مقام خلافت اسلامیه و سلطنت
عثمانیه بولغش اولسه بناآ وهدیلدین خان حضرتدی علیرنده هیم برشی
سویلمیم فقط لوزانه عهد نام سنده ، اتحاد جی جیره سنه آیرلمسه سوکرا
خاقانه متاراله ده کوشه وهدتده بولغش ترجیح ایدر کفری و مملکتده قان کوش
نقاره ظهوری ارزا و ایدر کفری ^{مکتوب} کفر بر لرمزه کویستره بولورک بو بجه کندی ایسه
باشن کله لر بیلد خلفندنده نوصید اولدق لرنی و بناآ علی ایلی بویلمجه
مشیت الله برامقده مملکت ایچونه خیر کورد کفری کویستره .
بز مخالفک و مخالف نقطه کندی بیده باشه ایسه باشه کلندرک هفت
مخالف دکلم خیر اخذییر هرک مخالفه مخالف دیرلمز ، ضغفه ترشک
دیرلم بز اتحاد درتخی مخالفک و اوکا ^{تجه} اوکسم مخالف قالمقده ضغفی
بر حرکت تعقیب ایتمسه اولورز بوقه قانبارجه معاهده سنده بری اکیوز
سنه قما دیگ سفوط این تورکیای لوزانه قولنراسی ایلم قورتارانه و بجه
دنیلند نظر اهتمانی قازانان و روسای اتحادیه ده آیریدر ده بهرت
وکیاستی اثبات ایده بر حکومه مخالفه اتحاد آرتمه عظیم ده کویلمد
اخذییر سمدی روز اسکی حال ایستز ، دیه و لغنی قاریش بویلمه هیم بویلمه
اگر قاریش بر سکز موفقه اولسه کویلمه نه اسکی و نه ده سکی حال بولایلمز
اخذییر ، اخذییر اوزمان قاریش کوزه اولیم بر اناطولی و استانبول هیچاقده
همان هرولایمی بیلدیینه ضد و دائمی بر بیلد محارب راهلردن ، حکوملردن
تکلی ایتمسه بولنه چقدر . ایسه سزی خارجه بولون تسویه ایده ندره بولایلم

- 5 -

بوجاله دوشمنی ایستینلردر . طعنا بونی تشویه ایده نرک بوارز دریده نال
 اولاجقیری تخیه ایمیور دکیم . فقط بونصفور ارزد و اصل معاذاه موقع
 اجراء هیق بید بواسل صا هبیرینه آلتی اولقدنه کمال اهتید سزلی تحذیر
 ایدرج ، وجداندزی ، اسکزی ، ناموسکزی ، عائدکزی اخلاصت لغت
 هدف اولقدنه قورتاریکیز . سزه « خیانت جبرسی » دییه استانیل
 توهیدا فاعل کی اتخا دوترقی کوننریل و بونکونک حقیقی خیانت جبرسی
 اولان وسائط مشوم سه قایلمایلیکیز کور میور مسکز که اوتوهیدانکار
 ولد معروف زیانی یادشاهی آلدقوه ایچوبه تلفراف تصنیع ایتمیک لایسین
 ثانی نارنجی نغته سنه اعتراف ایده بور . عجب زمانده علمی ضایات
 قایینه سنه استغفاسی اوزرینه اناطولیدنه کلمه تلفرافدی رضوه خالرضه
 دیوریمکی قاییدیره نه نغته سنه هدیورکی تکرمله لرله شومکی اناطولی
 اداره سی اسحوبه برینه قویوب اوزیری آلدقوه ایستیور . چونکه اودقیده
 رضوه خالردک بوسته مدیری اولدیفنی تعقل ایده مه جل قدر قاروشومکیز
 بلا عدایده بور حقیقته ایب ولد مرقوم بوسوزرینه لهیت مجموعیله
 کندینک بالانچی ، منفعل ، ساخته کار ، ناسوسس بر آدم اولدیفنی
 اعتراف ایتمه بولنیور نصله الهه ایتمیک بلدی اعضالغنی عمرمه
 اسمی ایتمیکم ونقطه استانبول هیات ویدیکمی اوزاتمه اوکره نرک
 لهرکسکی کندینی و همانا تقدیر ایتمیک شهرامنی ولبلی عارنده کی اضراص
 وانغاضه آلت ایدن یعنی کندی غرض وهرضی شهرک نفقه ترجیح ایلمن
 دیوبکی اغراض خبیستی تطهیر ایمل ایچوبه دنیا نل هیچ برمدی محکمه
 کورلمه برطرزده محکلمی ، خاکلدی ، آدوقاندی ، وجداندی تحقرد
 تهدیه قالدان بوسوقاقه بکسک هیلد لرینه بتوبه ملنک دقت ایتمی
 زمانی کلمه در . ولد معروف زیانی فضا تشهر ایتمیک شخصی بر مقصد
 عطف ایتمکیز خیر بو آدم کندینی حقیقه شخصی بر مقصد باشله دره سنن
 یق آیحقرد فقط عصمت باشانک استقبالی بلان سید کوسنجر کلدی
 زمان اوزاده کی مخالفی دها اوزمانده دائره نقاضه واتحادیه آلفه
 چالبدیفنی خبر آلدیفنی ایچوبه بوراده بوجانبازده بکته مجبور اولدم بوضه باز
 اودقیده ایسی که بر طرفیه عصمت یاشای قاروشولاقدمه مشغول ایکه
 دیک طرفنده مخالفه خطابا قاروشولادیفنی آدمه استناد ایتمیک حکوتله
 ریجینی یعنی مصطفی کمال یاشای اینر حیت نطقی دولامسیم هنت و
 همانیمه ایزام ایده رک تحت اعترافنده اولان اوساخه تلفرائدی شمی استقال
 ایچوبه فرته سنه دکندینه مخصوص اولان ساخته و لهنر و لکل حاضر لاقدمه
 ایسه بورزیدک بوضوتمه مخالفتی اعضالغنی استقال ایتمی استقاله

- 6 -

بناجی بودند ده یوزنه کی ماسکی بره اند بره رله ولد ملعونت بین منکره
 دستغفه اولان چهره سنی کوستر یورم بنا علی مخالفه معیشتی یوم
 ساخته دهنی و دلکه تأمیه این دهیج بر دارالعلمیه شرط دنا سسی اولان
 بوکی قاندرک ، جاننازلک اغغالی قاشوشنده متانت کوسترکی و اولک
 رزیزه انزامله زده اهمیت برمه کی دهل بونره داریم ربه اورده یوز
 ماضی بملیه لر . خاطر لاری که بورزین بکانه لرا سنا داجدی ،
 انکیز نوزده بکله جه التوبه آلاه ، ساخته اولاجه نقدیه طبع این ، آیام باره
 بیمه ، ادیمی یا خوب سفورط ده باره آلاه هب به ایمشما ! باشه
 فانس باره سی ، فانسیر و یاغانه سی اولدوغنی حالده بوغز دیات
 و مقتریات ایچون بو شیر لر ؛ نه واسطه ربه ، نه قومسون هکلمه ؛ نه
 کنه خاکمک و حیاته نفوذ ایدیر . نقطه بونرا اولم برتاندردی که
 بری دیگرینلا یالان اولدوغنی کوستر ردی انکیز نوزده او باره لری
 آلاه آدمه ویک شیرلی یا یغنی احتیاجی قایلر میدی ؟ یا خود ایتمی
 کی اولاجه نقدیه طبع ایدوب قاصه سنی دوله براره آدمه انکیز نوزده
 پاره آلفه یا خود پاره ایچوب سیلته کیرمک ، دیگر ردا کتری ارتظام
 احتیاجی قایلر میدی ؟ بکر شده کی ضروریانه حیاتیتم ایب عامه نیت کوزی
 اوکنده جریان ایدیمی حکمه اولاده کی اسافل ایلم متحد عیدمه تصنیع انکیز
 یالان قالدی . دافع نام لرم ، در دست انتشار اولان خاطر اتم بوشون
 اساساتی کوستر دیکنده بوراده نظون ققالی لزومر عید ایدرم .
 بو شیر احتیاجی که صدی ده مصطفی کمالی باشاده پاره آلدیغنی ادعا و باشه
 اید حکم . نطق کنته ادعا لرحم انکیز نوزده پاره آلدیغنی و سائره ی
 یا دینیم کوره مصطفی کمالی بایشانت پاره سی بنی اطماع ایدمه یه جانی یعنی ایکی
 اختیاری بوکی اختیاری تکذیب ایدمه جانی دوشنه یه بکلمه در . حاجتکوم به
 نه انکیز نوزده ، نه اولاجه نقدیه ده ، نه ایتمده ، نه ده قصدی برجه لم
 سفورط ده هیچ برشی آلدیغنی مصطفی کمالی باشاده ده بر پاره آلموه
 بنیم ایچوبه قابل دکلدر حتی حکومتک عفوئی قبول ایدمه مم به رزوده نیک
 فراف صندبه صوکرا فراف نیک اعداد آسایش ایتیمی بکلدی و او تون
 صوکرا فراف بکیده رک برائتی استحصال ایتیمی کی او دخا تقفوه هر کی
 کوزی اوکنده بارنجانه قدر کلرک حکمه تمیز مقرراتی فاش این ، سنا
 ناقه دخی ایدیه بکله آراسنده تحت این بر دعوا ده هاکی طرفه امر ایدرم
 اونن لری حکم ایدمه جانی سولیمه کتا خلفنده بولنان ، عدله مودیه نده
 قوز میدی اخذینله قولتوغنی کیره رک موصل ایدن استمداد این رنجی لردن
 استنبول حکم لریله نظیر اولدوغنی ، محاکمه یا کله صوره و جهاله ها کم

- ۷ -

اولی جفی یقینه بر زمانه برانتمی کندی استحصالی ایدر بکم باشق لرینلینی عفوینه
احتیاجم یوقد . به ایستدیم بوکوره سانه ره مودره باشق لرینلینی
اولیم بر مخالفت صبره سی تأسی ایدر یلردم که معاهده مزک نصیض
بیلر ترکله : اوغرای یلردی ، و باغخاص رذیل ولدک بظاسناد
ایلدیکی جرائیده استحصالی اولر جفنی تخیل اشدیکی تردتک حقیقینی
معازاج مشروع بر یاره کبی مؤلینتیزجه تأمیه ایدر یلردم . فقط
بونلرک هسی ولدک یاریدلان ره اجنبی آمالنی نظیره ایتکده باشق برتیجی
مخیر اولر جفنی تقدیر وقیمه ایتدیکم ایچوندرک سانه ره مودن باشق لرینلینی
بالعکس نظاره و شقاقتی قالدیر موده و لیکون مکنزده تأسی ایدن
حکومه مکملات کویتر مودر جتیجی ترصیح ایتدیکی ناموسی ، هیئت و مدان
بورجی یلردم اقدیر! بچم ده انفعالاته تابع اولدوغم و قیمه لر اولری
اتحاد و ترقی سبک سنه تأثیریم استا بولده علمیده با بیلان تسویوت
و مدانلرله هب البشر معبر اولر ره بویله برهجومه لها و رانینغ دتقیر
کیمدم ، نتیجه اعتباریم انفعاله غلبه ایتدم
به اسکیده ده ، شمدی ده و هیدانمت ، قضا عتله ، عدل و منطقی اایجاب
ایتدی دیکي اصول و حرکاتده آیلردم و آیلردیم بوی انکیذر محافظه
ایدیرس یا شایم بلم کیمزه قانعدم نه اوقتماعتی محافظه ایدیرم تیره جولان
کوردی که ۱۹۱۵ مقادله سفله احکامه توفیقاً یارجه لایمخلفنده بوی
دترم مجبینه انکله قورناردی ، صولک دتقیرده کوزانده بزه معاوت
کویترن انکیذر دکلمیدی ؟ و انفا بو حرکاتده برهجومه عوامل وارد کوندر
انجلاوزره اولدوغم خاطر ایتده بوندی سردایه یورم فقط تیره بولمک
تحت تأثیرنده اولسنه و فقره ایلم خصوصی بر معاهده سی بولمنه رغماً لوزله
خاننه حقیقی چیره سنی کورمدگی ؟ کوزانده مغلوب اولان فرانسیستانی
اداره ایدر نه ؟ سمدی آلم لورده ، قره دکزده اناطولی کیمجه اولان
جهت لره معاوت ایدیرس بو معاوتی مخالفتدن قبول ایتسی و لطفه نیر بر
بولک اهانت اولر جفنی ؟ خاطر لامی بیک برکون فرانسیستانی اداره
ایتن ذات ؟ بالغان مجاری سنه صوکرا تولک منافعنی محواتله سانه
فرانسیستانی ریاستی تأمیه ایدر کیم دنه باشق سی دکلمه عین ذانج
اناسنده دیبایت متا کرده تیره فرانسیستانی لرینلینی تفتقاً یل قضا برسانه
یاد ایتدیکی اتحادیده و ادنک بولکونکی عیسی اولان جا ویدر که تور کیم
اولمقده بزم ایچونه عین عاقبتی دیا ایدی براسارت اقتصاددی
ماضی لامقده باشق بر مقصدله وقوع کلدیکنی نظره ایدر بیکر ؟ فرانسه
اوبیون موقعده کومسی اولان ذات ؟ اوقد کویچه شیده ، شخصی بودیاغایله

18 86 33 1924

- ۸ -

دستی معظم بر آلاءه ملتتی با طیره جغتو ظهر ایله رله یارلغرتورده اولدیله جغتو خاقلای
 تنزل ایله یورکه کندیسیم بولر بولک فرانسه یی ده کوجلیتور . نوانزلت بجه
 حضرات ایتمله بر دقیقه خیالزورده کجیز ، به یاکیز بولکونه فرانسه یی اداره ایندن و
 یه خفیف اولدوغنه قانیم که بونی ده زمانه کوشته چکده
 برسله منطقیه تابع اولان اجتراد و قنا عتی بولکونی فرانسه یی ایدیمدی
 یرو یا غنا سیم انزاداکاه عدا نیکم بکیش قدر کله همیرون هیچ بر صلی
 بولکونه سیاستده هیکلیورسیم بوزراغتی اسباب سائره به مستند دکره آیم
 بوسیل ده آکلا سیم چقدر . بوساننا سید سیاستده آیز، یورده
 حایثه یی رفقای ، سزیره و داع ایدرکه منظره معلانی کالی اهدیتتی
 دریشی ایتمکی توبه همییت و دیلایه مد توصیه درجا ایدیم . افضیر!
 خا طر لاییکر که ستارک نیک داها چونه اندلرزه قنوز بولکونی جرهویت صتی داها
 انقده به سیمه کدی بر زمانه خلافت و سلطنتله یکدیگرنده آیریلصتی سومیه دیله
 اوغلی خنصری سعید ایدیم و خاییم مشتاری احسان و جرج نیلای انور واحد
 رفعت بک انشیرک یانغ بوقنا عتی بازارده بر عرض ایدیم سله به و هیله یی
 حضرتینه ایصال دتقیم ایتمیم البته بوسله هم بولکرا سیمه ملهم دکدی استانول
 و انالوی حقنه بولکونه سولیم سوزنولک ده عبه موازنه و عبه قوتو صادر اولدوغه
 امیه ادکنر ، سعید ایدیم که بوسیمیت و اخلاصی نظر دتته آلارده ملت محسی
 ارکانی درجالی حکومت ییله آرانرزه کی وفاته و انقادی تشدید ایدیم چکده
 دهر درلو نضانه دتشمعه مجانبت ایدیم چکده و خصوصیه حکومت قوتلرک
 کویله بر یاری سنی ییله دینی و ملی ناملرله استانبولده و یاسائرمخلدوده کویله
 صوغ قائمه اتمله ایستیلردنه برینه ویرعله دیو صورتیم شیرازه حکومتی جوزد
 جوزاب سولکوی وضعیتی استحضار ایدیمکه هنر قطعیا هنر ایدیم چکده در .
 افضیر ؛ نکار ایدیم ؛ بیک هم بر آن تاریخی یاش یوز ، سو سزنده ، سو
 سو سزنده بولکون انقده ده موجود اولان حکومتله توبه جوز حیا سیمله قوی
 صونیه اولاماز کیم بولکامحانفت ایدیم نده قطعیا اشتراک ایدیمکده تاریخ قانیم
 حقیقی خائمه اولقدن قور قالم والاسلام علی من اتبع الهدی

سابعه عدلیه سناک

نیس : ۲ کانون اول ۱۹۲۲

سعد

EK 2

MUHALİFLERE HİTABIM⁹⁸

Muhalifler,

Siyasetten tamamen çekildiğim şu sırada cümlenize vakayi'i telhis ederek bir muhtıra yazmağa mecbûriyyet-i vicdâniyye hissediyorum. Muhâlifler, dikkat ediniz, aldanıyorsunuz, aldatılıyorsunuz. Memleketin inkisâmı için sizi İttihat ve Terakki alet etmek istiyor. Evet Karlsbad'da, Münih'de akd olunan mukavelelerde ey bîçare eski muhâlifler, ey İstanbul'un memuriyet, mevki küskünü yeni muhâlifleri sizlerin birer âlet-i şer' ve nifâk olmaktan başka bir san'atınız yoktur. Memleketi, vatani perişan eden, en güzel, en zengin kıt'alarımızı elimizden kaçıran, zavallı vatani boğazına kadar borca sokan en büyük faciaları, cinayetleri bilâ-perva irtikâb eden, binlerce muhâlif ve masum kardeşlerinizi bil-iltizâm cephe-i harbe sevk ederek öldüren, köylerimizi erkeksiz bırakan, zavallı memleketimizi, halkımızı senelerden beri Fransız sermaye-dârlarına esir eden o İttihat ve Terakki sanâdidi bugün eski mevki'ini kazanmak için herkesi kandırırken sizleri de kandırmağa muvaffak oluyor.

Sizi aç, sefil, vatandan mehcûr bıraktığı, toprak yedirdiği, tırnaklarınızı sökerek, sopalar altında ezerek diyar diyar süründürerek asarak, boğarak envâ'ı mezâlime ma'rûz bıraktığı günleri hilekârlıkla size unutturmak istiyor. Dikkat ediniz. Ömrünüzde onların irtikâb ettiği (s.2) enva'ı cinayât ve ihanâttan binde birini irtikâb etmediğiniz halde şimdi onlara kanarsanız onlardan daha fena bir mevkie düşeceksiniz.

Biz neye muhaliftik? Bir kere gayemizi düşünelim. Bu memleketi perişan eden o sefil İttihat ve Terakki sanâdidine değil mi? Ankara'ya neden muâriz bulunuyorduk? Aralarındaki ittihatçıları görerek Anadolu cereyânının ittihatçı cereyânı olduğuna kâil olduğumuzdan değil miydi? Fakat kör müyüz ki bugün vaziyet değişti. Çünkü Anadolu erkânı; ittihatçıların sergerdelerini Lozan'da cürm-i meşhûd halinde yakaladı. İsmet Paşa; onları Fransız sermaye-dârlarına milleti esir etmek isterken tuttu. Hariciye Nâzırı sıfatıyla da millet meclisinde bu hakikati adeta hepimizin enzâr-ı ibretine vaz' etti. Bu ihanet çetesi; yakayı ele vermeleri neticesinde nihayet bugün kendilerine has olan nifâk ve şerleriyle yaygaraya başladılar. Üzerlerine

⁹⁸ Risale 8 sayfadır. BCA, 18 86 33 1924.

mes'uliyet-i kanuniye almamak için de sûret-i haktan görünmeği unuttular. Şimdi ise Anadolu'ya türlü türlü fırsat ve sebeplerle hücum etmek, Ankara'yı ezerek yerlerine geçmek, yahut onları kendi nüfuz ve emirleri altında bulundurmamak için o kara günlerde baykuş gibi zavallı milletimizin başına üşen ma'hud şarlatan, şaklaban gazeteleriyle çalışmaya başladılar. Diğer taraftan sizin muhâlefetinizi Ankara'nın aleyhine çevirip sizleri ne yaptığını ve hangi gaye için muhâlefete girdiğini bilmeyen ahmaklardan addetti. Sizden çeteler toplamağa kalktı. İşte size gazeteleriyle "hıyânet cephesi" namını veren bu hakikî hain ve mel'unlar asıl şimdi sizi hıyânete sevk ediyorlardı. Çünkü rüesâ-yı ittihadiye memleketimize iki yüz seneden beri kimsenin temin edemediği bir muvaffakiyeti istihsâl eden Ankara kuvvetine karşı muvaffak olmazlarsa kendilerini mes'ul etmemek üzere muhâlefeti istihdâm ve isti'mâle kalktı. Efendiler, dikkat ediniz. Ben Ankara'nın kursesiz olduğuna (s.3) kani değilim. Fakat bugün ortada biri memleketi parçalayan diğeri memlekete namus ve mevki kazandıran iki parti var. Biri senelerden beri memlekete de muhâlefete de ihanet etmiştir. Diğeri hakkında henüz bu hükmü veremeyiz. Bilakis bugün memleketi tahlîs etmiştir. Ankara'ya isnâd edebileceğimiz fenalıklar icra olunurken ittihatçılar onlarla beraberdi. O fenalıkların hepsini o ittihatçılar irtikâb ettiğine şüphe edilemez. Zira gördüğümüz o fenalıklar vaktiyle rüesâ-yı ittihadiyeden gördüğümüz fenalıkların nev'inden idi ki bu nev'ler onların şahsiyetine mahsûstur. Ankara'yı bugün görüyorsunuz. Lozan'da en büyük ihaneti irtikâb eden İttihat ve Terakki sergerdesini Hariciye Nazırı Meclis-i Millî'de söylediği halde onu bir İstiklâl Mahkemesi'nin emir ve hükmü alabiliyor mu? Aralarındaki vahşiler ayrıldıktan sonra o kanla hareket etmek Ankara için kabil olamıyor. Hatta İstanbul'da bu şerîrler devleti parçalamağa doğru sürüklerken Ankara'da eski faaliyetin binde biri görülemiyor. Çünkü adam parçalayan, insan öldüren hunharlıktan zevk alan İttihatçılar Ankara'dan ayrıldılar ve Tevhid-i Efkârla Tanin'in etrafında toplandılar.

Şunu da itiraf etmelidir ki sanâdid-i İttihad yani caniler, katiller memlekete ihanet edenler Ankara'dan ayrılmakla vatana ilk defa olarak büyük hizmet göstermişlerdir. Çünkü bütün dünyanın Türk'e sürmek istediği lekenin hakikî sahipleri kendi hamileri, efendileri ile beraber Ankara'dan ayrılarak İstanbul'da teşhis ve tayin ettiklerinden Türk nâmını cihanda lâyük olduğu tahârete nail ettiler.

Şayet bunlardan vicdânını, hedefini saklayarak bir casus gibi Ankara'da hâlâ yaşayan varsa –ki ümit etmiyorum- o muhitin bunlara tahammül ede-

meyeceğini, onların da asıllarına iltihak edeceğini vaziyet-i hâzıradan istidlâl edebiliriz ki bu da vatan için bir beşâret olur.

Ankara'ya siz bir hareket atf edecekseniz, Ankara; padişahı kaldırdı, Cumhuriyeti ilân etti diyeceksiniz. Fakat Efendiler; evvel bu işin mes'uliyeti bize râci değildir. Harpten sonra cihânın her tarafında görülen enva'-ı taklibât gibi biz de memleketimizde böyle bir inkılâbı emri vaki halinde görüyoruz. Almanya İmparatorluğu nerede? Avusturya İmparatorluğu, Rusya İmparatorluğu nerede?

İttihatçılar; Bağdad'ı, Basra'yı, Elcezire'yi, cihanın üzerine titrediği o sevgili Irak'ı, Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Kudüs'ü, Maan'ı Beyrut'u, Cebel-i Lübnan'ı, İslâmiyetin kiblegâhı olan Mekke-i Mükerrerme'yi, Medine-i Münevvere'yi, Yemen'i, Asir'i, Havran'ı, Trablusgarb'ı, Bingazi'yi, Rodos'u, Girit'i, Sakız'ı, (s.4) Midilli'yi, bütün Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetini, Selanik'i, Kosova'yı, Yanya'yı, İşkodra'yı, Manastır'ı bütün Rumeli'yi otuz sekiz milyon ahâlisi, zengin madenleri, enva'ı menabi-i serveti ile on üç sene içinde Osmanlı padişahlığından ayırdıktan, Bosna ve Hersek'in Rumeli-i Şarkî'nin, Mısır'ın, Kıbrıs'ın padişahlıkla alâkasını kesdikten sonra üç dört milyon nüfusluk bir Türkiye'nin imparatorluk, padişahlık olarak kalmayacağı tabii değil miydi? Şimdi efendiler memleketi bu derece alçakça küçültenlerle beraber olup da küçülmüş bir devlete göre idare teşkil edenlere hücum edecekseniz hem gülünç bir hareketi ihtiyar etmiş olursunuz hem de vicdanınıza karşı hareket eylemiş bulunursunuz. Sonra da size hain-i vatan derlerse bu hükme tarih de iştirâk eder.

Efendiler; Bir noktada daha vicdanınıza mürâcaât edeceğim. Hanedân-ı Âl-i Osmanı pek güzel tanıyoruz. Mevcûdu içinde asr-ı hâzıra göre devlet idare edebilecek bir ferdi gösterebilir misiniz? Bu noktalarda lisân-ı ta'rizi uzatmayalım. Hepimizin bildiğimiz hakikatleri ortaya dökersek yine kendi izzet-i nefsi millîmizi incitmiş oluruz. Dört buçuk sene makam-ı hilâfet-i İslâmiyye ve saltanat-ı Osmaniyyede bulunmuş olmasına binaen Vahidettin Han Hazretleri aleyhinde hiç bir şey söyleyemem. Fakat Lozan Ahitnâmesi'nden, ittihatçı cephesinin ayrılmasından, sonra hakan-ı müşarunileyh de kûşe-i vahdette bulunmağı tercih ettiklerini ve memlekette kan dökülmesini, nifâk zuhûrunu arzu etmediklerini hareketleriyle her birerlerimize gösteriyorlar ki bu bence kendileri iş başına gelseler bile haleflerinden nev-mîd olduklarını binaenaleyh işi böylece meşîyyet-i ilâhiye bırakmakta memleket için hayır gördüklerini gösterir.

Biz muhaliftik ve muhalifiz. Fakat kendimizden başka iş başına gelenlerin hepsine muhâlif değiliz. Hayır Efendiler. Herkese muhâlefete muhâlefet demezler. Menfaatperestlik derler. Biz İttihat ve Terakki'ye muhâlif-tik. Ve ona hatta o isme muhâlif kalmakla mantıkî bir hareket takip etmiş oluruz. Yoksa Kaynarca Muahedesi'nden beri iki yüz sene mütemadiyen sukût eden Türkiye'yi Lozan Konferansı ile kurtaran ve bütün dünyanın nazar-ı ihtiramını kazanan rüesâ-yı ittihadıyeden ayrılarak da basiret ve ki-yasetini ispat eden bir hükûmete muhâlefet etmek artık aklımızdan geçme-melidir. Efendiler, şimdi “ biz eski hali isteriz” diye vatani karıştıрмаğa hakkımız yoktur. Eğer karıştırırsanız muvaffak olsanız bile ne eski ve ne de yeni hali bulabiliriz efendiler. Efendiler, o zaman karşınıza öyle bir Anado-lu ve İstanbul çıkacaktır ki hemen her vilayeti yekdiğerine zıd ve daima bir-biriyle muharip racalardan, hükümdarlardan teşekkül etmiş bulunacaktır. İşte sizi hariçte bugün teşvik edenler Türkiye'nin (s.5) bu hale düşmesini isteyenlerdir. Vakıa bunu teşvik edenlerin bu arzularına da nail olacakları-nı tahmin etmiyorum değilim. Fakat bu menfur arzu ve emel mazallah mevki-i icraya çıksa bile bu emel sahiplerinin aleti olmaktan kemâl-i ehemmiyet-le sizleri tahzîr ederim. Vicdanınızı, isminizi, namusunuzu, ailenizi, ahlâfın lanetine hedef olmaktan kurtarınız. Size “Hıyânet Cephesi” diyen İstanbul'un Tevhid-i Efkâr gibi İttihat ve Terakki günlerinin ve bugünün hakikî hıyânet cephesi olan vesâit-i meş'umesine kapılmayınız. Görmüyor musunuz ki o Tevhid-i Efkâr'ın veled-i ma'rûf-ziyânı padişahı aldatmak için telgraf tasni' ettiğini 7 Teşrin-i sâni tarihli gazetesinde itiraf ediyor. Aynı zamanda Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası üzerine Anadolu'dan gelen telg-rafları Refik Halid Bey'in verdirmediğini karıştırarak gazetesinde çevirdi-ği tekerlemelerle şimdiki Anadolu idaresini ahmak yerine koyup onları al-datmak istiyor. Çünkü o dakikada Refik Halid'in Posta Müdürü olmadığını taakkul edemeyecek kadar karşısındakileri budala addediyor. Hakikatte ise veled-i merkûm bu sözlerinin heyet-i mecmûasıyla kendisinin yalancı, muğfil, sahtekâr, namussuz bir adam olduğunu itiraf etmiş bulunuyor. Na-sılsa elde ettiği belediye azalığını ömrümde ismini işitmediğim ve fakat İs-tanbul'a hayat verdiğini uzaktan öğrenerek herkes gibi kendisini vicdanen takdir ettiğim Şehremini vekili aleyhindeki ihtiras ve ağızına alet eden ya-ni kendi garaz ve hırsını şehrin nef'ine tercih eyleyen bu gibi ağız-ı hissi-yesini tatmin etmek için dünyanın hiçbir medenî memleketinde görülme-yen bir tarzda mahkemeleri, hakimleri, avukatları, vicdanları tahkîr ve teh-

dîde kalkan bu sokak piçinin hilelerine bütün milletin dikkat etmesi zamanı gelmiştir. Veled-i ma'rûf-ı ziyânı fazla teşhir ettiğimi, şahsî bir maksada atf etmeyiniz. Hayır, bu adam kendisi hakkında şahsî bir maksat beslemenin derecesinden pek alçaktır. Fakat İsmet Paşa'nın istikbâli bahanesiyle Köstence'ye geldiği zaman oradaki muhâlifleri daha o zamandan daire-i nifâk ve ittihadına almağa çalıştığını haber aldığım için burada bu canbazdan bahse mecbur oldum. Bu hokkabaz o dakikada idi ki bir taraftan İsmet Paşa'yı karşılamakla meşgul iken diğer taraftan muhâliflere hitaben karşıladığı adamın istinâd ettiği hükûmetin reisini yani Mustafa Kemâl Paşa'yı İzmit nutku dolayısıyla cinnet ve cinayetle itham ederek taht-ı itirafında olan o sahte telgrafları gibi istikbâl için fırkasına ve kendisine mahsus olan sahte vatan-perverlikler hazırlamakla meşgul idi. İşte bu rezilin bu suretle muhâlefeti iğfâl etmesi ihtimaline (s.6) binaen bu defa da yüzündeki maskeyi yere indirerek veled-i mel'unun pek müstekreh ve müteaffin olan çehresini gösteriyorum. Binaenaleyh muhâlifler maişetini böyle sahte vatan-perverlikle temin eden ve hiçbir dar-ül-ilmiden şهادetnamesi olmayan bu gibi katillerin, canbazların iğfâli karşısında metanet göstermeği ve onların rezilâne ithamlarına da ehemmiyet vermemeği ve hele bunlara darılarak oruç bozmamağı bilmelidirler. Hatırlarsınız ki bu rezil bana neler isnâd etmedi. İngilizlerden binlerce altın alan, sahte evrâk-ı nakdiyye tab' eden, ey-tâm parasını yiyen, evimi yakıp sigortadan para alan hep ben imişim! Başta Fransız parası, Fransız propagandası, olduğu halde azviyyât ve müfteriyât için bu şerîrler; ne vasitalara, ne komisyon heyetlerine, ne köhne hakimlerin vicdanına nüfûz etmediler. Fakat onlar öyle bühtânlardı ki biri diğerinin yalan olduğunu gösterirdi. İngilizlerden o paraları alan diğer şeyleri yapmağa ihtiyacı kalır mıydı? Yahut istediği gibi evrâk-ı nakdiyye tab' edip kasasını dolduran adamın İngilizlerden para almağa yahut para için siyasete girmeğe, diğer redâetleri irtikâba ihtiyacı kalır mıydı? Bükreş'deki münzeviyâne hayatım ise ammenin gözü gözü önünde cereyân eylediği halde oradaki esâfil ile müttehiden aleyhimde tasni' etmedikleri yalan kalmadı. Müdâfaa-nâmelerim, derdest-i intişâr olan hatırâtım bu şeylerin esâsâtını gösterdiğinden burada tatvîl-i makalî lüzumsuz addederim.

Bu şerîr ihtimalki şimdi de Mustafa Kemâl Paşa'dan para aldığımı iddia veya işa'a edecektir. Fakat kendi iddialarınca İngilizlerden para aldığıma ve saireyi yaptığuma göre Mustafa Kemâl Paşa'nın parası beni itma' edemeyeceğini yani eski iftiraları bu yeni iftirayı tekzib edeceğini düşün-

meyeceklerdir. Halbuki ben ne İngilizlerden, ne evrâk-ı nakdiyyeden, ne eytâmdan ne de kasdî bir cürümlle sigortadan hiçbir şey almadığım gibi Mustafa Kemâl Paşa'dan da bir para almak benim için kabil değildir. Hatta hükûmetin avfını kabul edemem. Ben Jöde'nin Fransa harbinden sonra Fransa'nın iade-i asâyiş ettiğini beklediği, ondan sonra Fransa'ya giderek beraatini istihsâl ettiği gibi avukatlığında herkesin gözü önünde yazıhane-me kadar gelerek mahkeme-i temyiz mukarrerâtını fâş eden, müsteşarlığında Faik ve Muhittin Beyler arasında tahaddüs eden bir davada hangi tarafa emr edersem onun lehine hükmedeceğini söylemek küstahlığında bulunan, Adliye merdiveninde Kozmîdi Efendi'nin koltuğuna girerek mümaileyhden istimdâd eden reislerden İstanbul mahkemelerinin tathîr olunacağı, mehâkimde yalnız hak ve vicdânın hakim (s.7.) olacağı yakın bir zamanda beraatimi kendim istihsâl edeceğim. Başkalarının beni avfına ihtiyacım yoktur. Ben isteseydim bugün San Remo'dan başlayarak öyle bir muhâlefet cephesi tesis edebilirdim ki muahedemizin tasdiki bile tehlikeye uğrayabilirdi. Ve bilhassa rezil Velid'in bana isnâd eylediği cerâimden istihsâl olunacağını tahayyül ettiği servetin hakikîsini maaz-Allah meşru bir para gibi mes'uliyetsizce temin edebilirdim. Fakat bunun hepsi vatanın parçalanarak ecnebi amâlini tatmin etmekten başka bir neticeye müncecer olmayacağını takdir ve tayin ettiğim içindir ki San Remo'dan başlayarak bilakis nifâk ve şikakı kaldırmak ve bugün mülkümüzde teessüs eden hükûmete müşkilât göstermemek cihetini tercih etmeği namus, hamiyet, vicdan borcu bildim. Efendiler! Benim de infialâtıma tâbi olduğum dakikalar oldu. İttihat ve Terakki şebekesinin tesiriyle İstanbul'da aleyhimde yapılan tesvilâta, vicdansızlığa, hasb-el-beşeriyeye muğber olarak böyle bir hücumla davrandığım dakikaları geçirdim. Netice itibarıyla infialime galebe ettim.

Ben eskiden de şimdi de vicdânımın, kanâatimin adl ü mantığın icab ettirdiği ahvâl ve harekâttan ayrılmadım. Bizi İngilizler muhafaza ederse yaşayabileceğimize kani idim. Yine o kanâatimi muhafaza ediyorum. Bütün cihan gördü ki 1915 mukavelesinin ahkâmına tevfikten parçalanmaktan bizi dörtler meclisinde İngiltere kurtardı. Son dakikada Lozan'da bize muavenet gösteren İngilizler değil miydi? Vakıa bu harekâta birçok avâmil vardır ki neşr etmek üzere olduğum hatıratımda bunları serd ediyorum. Fakat bütün bu avâmilin taht-ı te'sirinde olmasına Ankara ile husûsî bir muahedesini bulunmasına rağmen Lozan'da Fransa'nın hakikî cephesini görme-

dik mi? Lozan'da mağlup olan Fransa siyasetini idare edenler; şimdi adalardan, Karadeniz'den Anadolu'ya geçecek olan çetelere muavenet ederlerse bu muaveneti muhâliflerin kabul etmesi vatanlarına bir büyük ihanet olmayacak mı? Hatırlamalıyız ki bugün Fransa siyasetini idare eden zât; Balkan Muharebesi'nden sonra Türk menafiîni mahv etmek sayesinde Fransa Cumhuriyeti riyasetini temin eden kimseden başkası değildir. Aynı zâtın harb esnasında ve bidayet-i mütarekede bütün Fransız gazetelerinin müttefikken pek fena bir lisanla yâd ettikleri ittihatçılara ve onların bugünkü reisi olan Cavit Bey'e teveccüh-kâr olmasının da bizim için aynı akıbeti veya ebedî bir esaret-i iktisadiyyeyi hazırlamaktan başka bir maksadla vukua geldiğini zanneder misiniz? Fransa'da o büyük mevkilere gelmiş olan zât; o kadar küçük şeylere şahsî propagandalara (s.8) ve hatta muazzam bir Alman milletini batıracağını zannederek parlamento'da öyle çocukça tefahürlere tenezzül ediyor ki kendisiyle beraber büyük Fransa'yı da küçültüyor. Fransız millet-i necibesine hakaret etmek bir dakika hayalimizden geçmez. Ben yalnız bugün Fransa'yı idare eden dimağın pek hafif olduğuna kaniim ki bunu da zaman gösterecektir.

Bir silsile-i mantikiyyeye tâbi olan ictihâd ve kanâatimi bugünkü Fransa'nın aleyhimdeki propagandasıyla inzivagâh addettiğim Bükreş'e kadar gelen hücumların hiçbirisi sarsamadı. Bugün siyasetten çekiliyorsam bu feragatim esbâb-ı saireye müstenittir ki atıyyen bu sebepler de anlaşılacaktır. Bu beyân-nâmemle siyasette az çok beraber çalıştığım rüfekaya, sizlere veda ederken muhtıramın mealini kemâl-i ehemmiyetle telakki ve der-pîş etmenizi bütün samimiyyet-i vicdaniyyemle tavsiye ve rica ederim. Efendiler, hatırlayınız ki mütarekenin daha çok ibtidalarında henüz bugünkü Cumhuriyet heyeti daha Ankara'ya gelmedikleri bir zamanda Hilafet ve Saltanatın yekdiğerinden ayrılacağını söylemiş ve Beyoğlu Mutasarrıfı Sadettin ve Hariciye Müsteşarı İhsan ve Bahriye Miralay Enver ve Ahmet Rıfat Bey Efendilerin yanında bu kanâatimi yazarak bir arıza ile Sultan Vahidettin Han Hazretlerine irsâl ve takdim eylemiştim. Elbette bu mütalâam bir kerametten mülhem değildi. İstanbul ve Anadolu hakkında bugün söylediğim sözlerin de aynı muvazene ve aynı kuvvetle sadır olduğuna emin olunuz. Ümid ederim ki bu samimiyyet ve ihlâsımı nazar-ı dikkate alarak millet meclisi erkânı ricâl-i hükûmet bile aralarındaki vifâk ve ittifakı teşdîd edecekler ve her türlü nifâk ve teşettütten mücânebet eyleyecekler ve husûsuyla hükûmet kuvvetinin en küçük bir parçasını bile dinî ve millî

nâmlarla İstanbul'da veya sair mahallerde yüksek mevki' temin etmek isteyenlerden birine vermek ve bu suretle şîrâze-i hükûmeti çözüp çorap söküğü vaziyetini istihzâr etmekten hazer, katiyyen hazer edeceklerdir. Efen-diler; tekrar ediyorum: Pek mühim bir ân-ı tarihî yaşıyoruz. Sevmeniz de sevmesiniz de bugün Ankara'da mevcut olan hükûmetin bütün cihâz-ı hayatiyesiyle takviyesine muvaffak olamazsanız buna mümânaat edenlere kat'iyen iştirâk etmeyiniz. Tarih karşısında hakikî hain olmaktan korkalım. Ve's-selamü 'ala men etteba'a'l-hüda.⁹⁹

Nice:

3 Kanûn-ı evvel 923

Sabık Adliye Müsteşarı
Sait

⁹⁹ "Hidayete uyana selam olsun".